

Skyytit Konstantinopolia vastassa

Rusien ja Bysantin suhde *Nestorin kronikassa*

Mari Isoaho

Johdanto

Kiovan Rus tuli kirjallisen kulttuurin ja historiankirjoituksen tradition kristillistymisen myötä 900-luvun lopulla. Aivan ensimmäiseksi piti kuitenkin määritellä, kenen historiasta oli kysymys. Miten keskiaikaisen monietnisen ja poliittisesti erittäin joustavan ja liikkuvan ihmismassan seasta pitäisi erottaa ne ihmiset, joiden tarina tullaan kertomaan? Miten tämä ryhmä nimetään, ja kuinka ryhmään kuuluvat jäsenet voidaan tunnistaa?

Tässä artikkelissa tarkastellaan Rusin varhaisimman historiankirjoituksen, 1100-luvun alussa Kiovan Luolaluostarissa kirjoitetun niin kutsutun *Nestorin kronikan* tapaa hahmottaa paitsi menneisyyttä, myös Rusin nykyisyyttä ja sen suhdetta tulevaan. Jo kronikan tyyli määräsi hyvin pitkälti tietoisuuden historiankirjoituksen tarpeellisuudesta, sen, miten kirjoittaja määritteli kirjoituksen tarpeen ja lähtökohdat. Rusin uuden kulttuuri-identiteetin keskeisiksi elementeiksi muodostuivat universaalihistoriat, joissa maailman kansat joko asettuivat suuren kristillisen yhteisön jäseniksi, tai sitten jäivät pakanuuden myötä sen ulottumattomiin.¹

Bysantin kreikankielinen, osittain antiikin perinteisiin nojannut, mutta kristillistä retoriikkaa käyttänyt kirjallisuus toimi Rusin uuden kirjallisen kulttuurin mallina. Myöhäisantiikin ja varhaiskeskiajan kristillinen kirjallinen kulttuuri oli lähtökohdiltaan vierasta suullisen kertomusperinteen varassa eläneelle Rusin vastakääntyneelle väestölle, joka koostui slaaveista, erilaisten turkkilaisia ja iranilaisia kieliä puhuvien arokansojen edustajista sekä skandinaaveista.

Kristillisen kääntymyksen myötä Rusin "uudet ihmiset" olivat eräänlaisen identiteettiongelman edessä. Uusi uskonto ja siihen kiinteästi liittyvä johtavan ruhtinasdynastian valtiollinen auktoriteetti vaativat

¹ Ks. Michael I. Allen; 'Universal history 300–1000: Origins and western beliefs', teoksessa Deborah Mauskopf Deliyannis toim., *Historiography in the Middle Ages*, Brill: Leiden 2003, 17.

ymmärrettäviä ja helposti käsitettäviä selityksiä. Rusin identiteetin rakentaminen korosti myös väistämättä toiseutta, jota vasten "uudet ihmiset" hahmottivat itsensä ja uuden asemansa ihmiskunnan historiassa. Tässä artikkelissa kiinnitetään erityisesti huomiota siihen, mikä tuli olemaan arokansojen rooli Rusin uuden identiteetin hahmottamisessa.

Bysantin kreikkalaisiin auktoreihin nojannut maantieteellinen tietämys leimasi itäiset, Mustanmeren pohjoispuolisilla aroilla elävät arokansat "skyyteiksi", jotka barbaarisine tapoineen muodostivat kontrastin Rooman valtakunnan sivistyneeseen väestöön nähden. Myös Rus lukeutui bysanttilaisesta näkökulmasta tähän ihmiskunnan osaan. Niinpä Rusin uusi kristillinen kulttuuri joutui puntaroimaan suhdettaan skyytteihin vahvistaessaan kristillistä identiteettiään. Tämän suhteen selkeyttäminen muodostui varhaisimman kiovalaisen kronikkalaitoksen, niin kutsutun *Nestorin kronikan* suureksi haasteeksi.

Tässä artikkelissa pohditaan barbaarisen arokansan teemaa suhteessa järjestyneeseen, lait omaavaan kristilliseen väestöön nimenomaan vanhan skyytti-stereotypian kautta, ja valotetaan myös kristillisen eskatologian pohjosiin kansoihin liittämiä uskomuksia. Keskeinen ristiriita Kiovan varhaisimmalle kronikalle oli se, että Bysantin varhaisimmat maininnat ruseista liittivät heihin nimenomaan skyyttiläisen barbaariuden leiman. *Nestorin kronikka* mainitsee, että kreikkalaiset käyttivät slaaveista nimitystä skyytti.² Kronikoitsija kertoo lisäksi, että kreikkalaiset käyttivät 900-luvun alussa rusien Konstantinopolia vastaan hyökänneistä monikansallisista joukoista nimitystä "Suur-Skyytti" (*Белаяя Скуфь*).³ Toisaalta kronikka pyrki korjaamaan kreikkalaisten viisaiden erehdystä viitaten itse muihin arokansoihin, kuten bolgaareihin ja kasaareihin skyytteinä.⁴

Nestorin kronikan kuvaukset rusien ja Konstantinopolin varhaisista yhteenotoista ottavat oikeastaan kantaa vanhan maailman sivistyksen ja kristinuskon traditioiden mukaisiin kirjoituksiin. Niinpä artikkelissa esitellään aluksi lyhyesti *Nestorin kronikan* taustalla olevaa kirjallista kulttuuria. Seuraavaksi paneudutaan sen annaaliosan aloittavaan historialliseen tapahtumaan, rusien Konstantinopoliin suuntaamaan sotaretkeen, jonka myötä artikkeli siirtyy tarkastelemaan yleisemmällä tasolla muukalaiskuvausten traditioita, joissa barbaarit esitettiin uhkana

² *Povest' vremennyh let* (lyhennetään jatkossa PVL), Podgotovka teksta, perevod, stat'i i kommentarii D. S. Lihatsheva, toim. V. P. Adrianovoj-Perets, Izdanie vtoroe ispravlennoe i dopolnennoe, "Nauka": Sankt-Peterburg 1996, 10.

³ PVL, 16.

⁴ PVL, 10.

Rooman rajoille. Näin artikkelissa valotetaan roomalais-kreikkalaisen, myöhäisantiikin sivistyneen maailman käsityksiä pohjoisista kansoista, ja verrataan näitä käsityksiä Rusin omaan kehityskertomukseen.

Artikkelissa tarkastellaan erityisesti 900-luvun loppupuolen Rusin kohtaamia Konstantinopolin kanssa Rusin viimeisen pakanaruhtinaan, Svjatoslavin ja tämän kristinuskoon kääntyneen pojan, Vladimirin aikana. Samalla tarkastellaan sitä, kuinka Bysantissa sekava ja sisällissotiin johtanut aikakausi ruokki millenniumin lähestyessä ruseihin liittyneitä stereotyyppioita. Tämän artikkelin keskeinen argumentti onkin, että *Nestorin kronikka* on pidettävä ennen kaikkea reagoitina bysanttilaisiin käsityksiin lopunajan tapahtumista, joissa skyyteillä ja ruseilla oli aivan oma erityinen roolinsa. Keskeisimpänä ongelmana nähdään kysymys, kuinka *Nestorin kronikka* koetti ratkaista ongelman, jossa vanha topos (maailman järjestystä uhkaavat skyytit) ja historiallinen fakta (rusien historialliset vaiheet) olivat toisaalta kietoutuneet toisiinsa, mutta toisaalta Bysantin ja Rusin erilaisista näkökulmista katsottuna toivottomasti ristiriidassa keskenään.

Nestorin kronikka ja rusien kirjatieto

Nestorin kronikan vanhin säilynyt käsikirjoituskopio sisältyy vuonna 1377 kirjoitettuun nk. *Laurentiuskronikkaan*, jossa se on otsikoitu seuraavasti: Kertomuksia ajan vuosista, mistä Rusien maa sai alkunsa, kuka Kiovassa alkoi ensimmäisenä hallita, ja kuinka Rusien maa kehittyi (*Се повѣсти временных лѣт, откуда есть пошла Руская земля, кто въ Києвѣ нача первѣе княжити, и откуда Руская земля стала есть*).⁵

⁵ *Laurentiuskronikan* alkuosassa olevan Nestorin kronikan monikkomuotoisessa otsakkeessa ("kertomuksia") näkyy keskiaikainen *res gestae* -tyyppinen tapa hahmottaa historia erillisinä toisiinsa löyhästi nivottuina kertomuksina. Venäläinen *povest'* (kertomus) -sana vastaa hyvin kreikkalaista *ιστορία* -termiä, jota länsimaisen historiankirjoituksen isäksi kutsuttu Herodotos (484–425 eKr.) käytti kreikkalais-persialaista sotaa käsittelevässä teoksessaan. Herodotokselta termi siirtyi latinan kieleen, josta länsimaiset kielet omaksuivat sen nykyisen merkityksen. Toisissa Nestorin kronikan sisältäneissä käsikirjoituksissa otsikko on yksikkömuodossa, ja kronikan vakiintuneeksi nimeksi onkin tullut lyhennys, *Povest' vremennykh let'*, josta käytetään yleisesti lyhennystä PVL. Termin *vremennykh* kääntäminen on ollut hieman ongelmallista. Mm. Marja-Leena Jaakkola seurasi kronikan suomennoksessaan ("Kertomus menneiltä ajoilta") vakiintunutta tapaa kääntää termi (mm. englanniksi "The Tale of the Bygone Years.") Oikeammin termi viittaa kuitenkin aikaan, ei menneisyyteen, ja suomennus kuuluisi olla "Kertomus ajan vuosista". Ks. *Nestorin kronikka*, suom. Marja-Leena Jaakkola, WSOY: Porvoo 1994; Vrt. Donald Ostrowski, 'Introduction', teoksessa Donald Ostrowski & David J. Birnbaum toim., *The Povest' vremennykh let': An Interlinear Collation and Paradosis*, (Harvard Library of Early Ukrainian Literature: Texts. Eds.) Ukrainian Research Institute of Harvard University: Cambridge, MA 2003, LXIII. Viimeiseksi mainittu teos tarjoaa Donald Ostrowskin tuoreen rekonstruktion PVL:n alkuperäisestä nk. α-versiosta.

Kronikkaa on perinteisesti kutsuttu *Nestorin kronikaksi* johtuen siitä, että Kiovan läheisyydessä sijainneen Luolaluostarin munkki Nestorin (syntynyt 1050-luvulla, kuollut 1100-luvun alussa)⁶ nimi on säilynyt useissa kronikan käsikirjoituksissa sen otsakkeessa. Keskiäikaisten kronikoitsijoiden tavan mukaan kirjoittajan anonyymius oli sääntö, josta ei yleensä poikettu. Niinpä Nestorin itsensä ei tiedetä otsikoineen kronikkaansa omiin nimiinsä, vaan sen ovat tehneet kopistit myöhempiin käsikirjoituksiin, kuten 1500-luvun Hlebnikovin käsikirjoitukseen:

Feodosi Petshoralaisen luostarin mustakaapuisen munkki Nestorin kertomus ajan vuosista, mistä Rusien maa sai alkunsa, kuka Kiovassa alkoi ensimmäisenä hallita, ja kuinka Rusien maa kehittyi.⁷

Tiedämme, että Kiovan Luolaluostarissa oli kronikoita kirjoittava munkki (*letopisets*) nimeltä Nestor, sillä hänet mainitaan kyseisen luostarin paterikonissa, ja häneltä tunnetaan myös muita tekstejä, kuten Borisin ja Glebin pyhimyselämäkerta.⁸ On kuitenkin kaksi syytä, miksi Nestorin nimen liittämistä *Povest' vremennyh let'* (PVL) -kronikkaan pidetään ongelmallisena. Vaikka Kiovan Luolaluostarin munkki Nestor olisikin kirjoittanut kronikan 1100-luvun alussa, ei kronikkaa voida pitää yksin Nestorin tuotoksena, sillä annaalien kirjoitus sai todennäköisesti alkunsa jo Kiovan ruhtinas Jaroslavin aikana 1030-luvulla. Näin ollen Nestor häntä edeltäneiden munkkien tavoin on täydentänyt jo olemassa olevaa kronikkalaitosta hallussaan olevalla materiaalilla. Nestorin kirjoittama käsikirjoitus ei myöskään ole säilynyt sellaisenaan, vaan muiden kirjoittamina kopioina, joten emme täysin varmuudella voi enää sanoa, mitä 1110-luvulla Luolaluostarissa valmistuneeseen kronikkaan kuului. Sen varhaisin säilynyt laitos on Luolaluostarin naapuriluostarissa, Vydubitskin Pyhän Mikaelin luostarissa munkki Sylvesterin vuonna 1116 kirjoittama (ja harvinaisesti – päiväämä) kronikka, jonka kopio puolestaan on säilynyt yli

⁶ Ks. O. V. Tvorogov, 'Nestor', teoksessa D. S. Lihatshev toim., *Slovar' knizhnikov i knizhnosti Drevnej Rusi. XI–pervaja polovina XIV v. Vyp. I*, (lyhennetään jatkossa *SKIKDR I*) Izdatel'stvo Nauka: Leningrad 1987, 274–277.

⁷ O. V. Tvorogov, 'Povest' vremennyh let', teoksessa *SKIKDR I* 1987, 337–338. Ks. myös *Russkie letopisi. Tom 11. Ipat'evskaja letopis'*. Aleksandrija: Rjazan 2001, 1. Kronikoiden suomennokset ovat tekijän. *Nestorin kronikan* osalta on pääosin seurattu Marja-Leena Jaakkolan suomennosta, poikkeuksina ennen kaikkea kansallisuksiin ja Rusiin liittyvä terminologia.

⁸ V. Ja. Petruhin, 'Drevnjaja Rus': narod, knjaz'ja, religija', teoksessa *Iz istorii russkoj kul'tury. Tom I: Drevnjaja Rus'*. (Jazyk. Semiotika. Kul'tura), Jazyki russkoj kul'tury: Moskva 2000, 15.

kaksisataa vuotta myöhemmin kirjoitetussa *Laurentiuskronikassa*.⁹ Viime aikoina yhä useampi tutkija on tuonut esille senkin mahdollisuuden, että Vydubitskin Sylvesterin rooli Nestorin kronikan koostamisessa on saattanut olla huomattava.¹⁰

Kun siis tässä artikkelissa viitataan *Nestorin kronikkaan*, niin Nestorilla ei tarkoiteta mitään tiettyä yksittäistä nimeltä tunnettua henkilöä, vaan tällä vakiintuneella nimellä viitataan henkilöön, joka kronikan koostamisessa toimi sen rakenteellisena luojana ja komposition alullepanijana, oli hän sitten Nestor, Sylvester, tai jokin muu nimeltä tuntematon kirjoittaja. Kronikalla nimittäin oli selkeä tavoite ja päämäärä, ja sen tekemä historiallinen synteesi, jossa rusit loivat oman paikkansa kristittyjen kansojen joukossa, oli huomattavan looginen ja yhtenäinen. Sen tarkoitus oli selventää Rusin identiteettiä pyrkimällä monin tavoin tuomaan esille, keitä ovat rusit, ja kuinka he liittyvät slaavien historiaan. Sekä rusien että slaavien historia puolestaan linkitettiin kronikan sivuilla laajempaan, universaaliin historiaan.¹¹

Valtiollisen muodostumisprosessin alkutaipaleella olevan Rusin identiteettiä hahmotellessaan kronikka pyrki määrittämään paikkansa suhteessa sivistyneeseen ja barbaarimaailmaan. Rusin kirjallinen sivistys oli Bysanttiin tai läntiseen Eurooppaan verrattuna erittäin kapea.¹² Nestorin kronikka osoittaa kuitenkin sen, kuinka omaleimaisesti ja tuoreesti 1100-luvun alun kiovalainen kronikoitsija hyödynsi vähäistä kronikkakirjoituksen esikuvana toiminutta materiaaliaan. Slaavinkielelle oli 1100-luvulle tultaessa käännetty bysanttilaisista maailmankronikoista Johannes Malalaksen ja Georgios Hamartoloksen laatimat.¹³ Nämä tunnettiin slaavilaisessa

⁹ *Nestorin kronikalla* on mittava tutkimushistoria, eikä sen kerrostumista ja säilyneiden käsikirjoitusten perusteella tehdystä varhaisimman nk. α -version sisällöstä olla täysin yksimielisiä. Tiivis esitys asiasta on O. V. Tvorogov, 'Povest' vremennyh let', teoksessa *SKIKDR I*, 1987, 337–343. Paras esitys *Nestorin kronikan* säilyneiden käsikirjoitusten suhteesta ja α -version rekonstruoimisen historiasta on Ostrowski 2003.

¹⁰ Mm. Ostrowski 2003, XVII–XVIII; PVL:n kerroksellisuudesta ks. myös Andrzej Poppe, 'Two concepts of the conversion of Rus' in Kievan writings', *Harvard Ukrainian Studies* 12/13 (1989), 488–504, tässä 498. Julkaistu myös teoksessa Andrzej Poppe, *Christian Russia in the Making* (Variorum Collected Studies Series) Ashgate: sine loco 2007.

¹¹ Hyvä katsaus Nestorin kronikan Rus-tematiikkaan ks. V. Ja. Petruhin & D. S. Raevskij, *Otsherki istorii narodov Rossii v drevnosti i rannem srednevekov'e*, Utshebnoe posobie dja gumanitarnyh fakul'tetov vysshih utshebnyh zavedenii, Shkola "Jazyki russkoj kul'tury": Moskva 1998.

¹² Ks. Francis J. Thomson, *The Reception of Byzantine Culture in Medieval Russia*. (Variorum Collected Studies Series), Ashgate: Aldershot 1999.

¹³ Johannes Malalaksen alun perin 500-luvulla jKr. kirjoittama 18-osainen kronikka on säilynyt kokonaisuudessaan vain yhtenä ainoana 1100-luvun kreikankielisenä tekstinä. Teoksen kaikista osista on otteita slaavilaisissa kronografioissa, ja niiden sisällön perusteella on pidetty todennäköisenä, että Malaksen kronikka olisi käännetty Bulgariassa slaavinkielelle jo 900-luvulla. O.V. Tvorogov, 'Hronika Ioanna Malaly', teoksessa *SKIKDR I* 1987, 471–473. Georgios Hamartoloksen vuoteen 842 saakka

maailmassa, ja erityisesti Kiovan Rusissa lyhennelmien välityksellä. Niin varhaisen Kiovan Rusin, kuin myöhemmin keskiajalla venäläisten ruhtinaskuntien kirjallista esittämistä hallitsivat kompilaatiot, kokoelmateokset, joissa laajat bysanttilaislähteet tarjoiltiin typistetyssä, tiivistetyssä muodossa. Tällaisia tiiviitä historian esityksiä nimitettiin termillä *kronografia*.¹⁴

Simon Franklin kuvaa Rusin uutta kristillistä kulttuuria termillä "uusi, käännetty kulttuuri" (*new, translated culture*).¹⁵ Kun Kiova tutustuttiin bysanttilaisiin, suurina auktoriteetteina pidettyihin maailman kronikoihin, ei niistä suinkaan omaksuttu bysanttilaista maailmankuvaa sellaisenaan, vaan sitä sovellettiin Rusin omien lähtökohtien mukaisesti. Franklin on painottanut sitä, kuinka kiovalaiset sisällyttivät omiin kronografioihinsa tekstejä bysanttilaisilta auktoireilta vain suhteessa omiin tarpeisiinsa, selittäen omaa paikkaansa kristillisten, valaistuneiden kansojen yhteisössä.¹⁶

Bysanttilaisten lähteiden valossa rusit edustivat suhteellisen nuorta kansaa. 800-luvulta säilyneissä lähteissä annettiin ymmärtää, että rusit kuuluivat siihen barbaariseen ihmiskunnan osaan, joka pyrki lähinnä sotkemaan ja häiritsemään kristinuskon viitoittaman maanpäällisen valtakunnan vaiheita. Omassa kronikassaan munkki Nestor ennen kaikkea korjasi tämän bysanttilaisten kronikoiden lähtökohdan, ja keskittyi kuvauksessaan siihen, kuinka kieleltään slaavilaisuneet rusit omaksuivat kristinuskon ja pääsivät maailman sivistyneiden, valaistuneiden kansojen joukkoon, jossa rusit edustivat pakanuuden taakseen jättäneitä "uusia ihmisiä".¹⁷

Nestorin kronikka avautuukin ennen kaikkea lähteenä, jonka avulla voidaan tutkia Rusin identiteettiä; suhdetta itseen ja muihin, toisiin kansallisuuksiin ja kieliin. Sen lähtöasetelmana on maailman kansojen syntyhistoria. Tämä lähtökohta vaati slaavien historian asettamista

kirjoittama maailmankronikka on, aivan kuten Malalaksen kronikka, säilynyt slaavilaisissa kronografioissa, mutta 1300-luvulta saakka myös erillisinä käsikirjoituksina. Slaavilaisessa käännöksessä Hamartoloksen kronikkaa on täydennetty vuoteen 948 saakka Simeon Logothetoksen kronikalla. O.V. Tvorogov, 'Hronika Georgija Amartola', teoksessa *SKIKDR I* 1987, 467–470. Slaavilaisen Hamartoloksen kronikan painettu editio ks. V. M. Istrin, toim., *Hronika Georgija Amartola v drevnem slavjanoruskom perevode. Tekst', izsledovanie i slovar'. Tom 1: Tekst'*, Rossiiskaja Akademija Nauk: Petrograd 1920.

¹⁴ Simon Franklin, 'The Reception of Byzantine Culture by the Slavs', teoksessa *The 17th International Congress of Byzantine Studies. Major Papers*, Aristide d Caratzas: New Rochelle, NY 1986. Julkaistu myös teoksessa Simon Franklin, *Byzantium – Rus – Russia. Studies in the Translation of Christian Culture* (Variorum Collected Studies), Ashgate: sine loco 2002.

¹⁵ Franklin 1986, 392.

¹⁶ Simon Franklin, 'The Empire of the "Rhomaioi" as viewed from Kievan Russia: Aspects of Byzantino-Russian cultural relations', *Byzantion LIII* (1983), 507–537. Julkaistu myös teoksessa Franklin 2002.

¹⁷ Ks. Petruhin & Raevskij 1998, 170, 238.

maailmanhistorialliseen kontekstiin. Toinen kronikan keskeinen aihe on slaavien ja Rusin suhteen määrittäminen. Heti kronikan alussa kerrotaan, kuinka vedenpaisumuksen jälkeen kansat jakaantuivat Nooan poikien, Seemin Haamin ja Jaafetin johdolla. Kansojen luettelon esikuva on otettu muuten suoraan Georgios Hamartolokselta, mutta listaan Jaafetin osalle tulleiden pohjoisten ja läntisten kansojen joukkoon on lisätty myös slaavit.¹⁸

Kronikan otsikossa mainitaan keskeisenä kysymys "mistä Rusien maa sai alkunsa". Niinpä kirjoittajalle oli ensiarvoisen tärkeää selvittää slaavien ja rusien suhde. Koska skandinaavien riimukirjoitukset eivät tarjonneet riittävää pohjaa kirjalliseen kulttuuriin, slaavien merkitys oli ennen kaikkea heidän kielessään, joka toimi väylänä pyhiin kirjoituksiin, ja siihen valoon, joka kääntymyksen jälkeen ruseille lankeksi. Kronikan alkuosa pureutuu selvittämään sitä, kuinka varjagi-rusit tulivat slaavien pariin, ja levittivät valtansa alueelle, maahan, jota kronikoitsija kuvaa termillä Rusien maa, *Russkaja zemlja*.¹⁹ Kronikka asettaa erityistä painoarvoa tiedolle, milloin Rusien maa mainittiin ensimmäisen kerran historiassa. Tämän myötä ilmaantuu tunnetun maailman tietoisuuteen uusi kansa, joka pian ilmaantumisensa jälkeen loi nahkansa ja synnytti hallitsijansa johdolla valtakunnan, joka saattoi olla juuristaan ylpeä. Seuraavassa tarkastelemme tämän kansan alun kuvausta.

Nestorin kronikan annaalin alku

Kertomus maailman kansojen jakaantumisesta toimi pohjustuksena, eräänlaisena kehyskertomuksena rusien ilmaantumiselle kristikunnan tietoisuuteen, sen maailmanhistoriallisena ja kosmologisena mittatikkuna. Bysanttilaisten kronikoiden maailman luomisesta lähtevän ajanlaskun mukaan Nestorin kronikan vuosittainen tapahtumien kuvaaminen alkaa vuodesta 6369 (A.D. 852), koska kronikoitsijan mukaan tuona vuonna Rus mainittiin ensimmäisen kerran bysanttilaisissa aikakirjoissa.²⁰ Tämä ei

¹⁸ PVL, 7. Nestorin kronikan ja Bysantin kronikoiden suhteista ks. A. Shahmatovin seikkaperäinen artikkeli 'Povest' vremennyh let' in ego istotshniki', *Trudy otdela drevne-russkoj literatury* 4 (1940), 9–150. Ks. myös Tatjana Vilkul, 'Povest' vremennyh let i Hronograf', *Palaeoslavica* 15 (2007), 56–116.

¹⁹ Petruhin & Raevskij 1998, 148, 244.

²⁰ Kristinuskon omaksumisen jälkeen Kioviin ryhdyttiin laskemaan aikaa vuosista maailman luomisen jälkeen. Poiketen Bysantissa käytössä olleesta tavasta aloittaa vuosi syyskuusta, aloittivat slaavit vuoden seuraavasta maaliskuusta. Myöhemmin tämän vanhan tavan rinnalle tuli vielä toinen tapa aloittaa vuosi puoli vuotta aiemmin kuin bysanttilainen vuosi, eli sitä edeltävästä maaliskuusta. Näitä toisistaan poikkeavia ajanlaskutapoja käytettiin 1100-luvulta lähtien kronikoissa usein rinnakkain, joten pelkkä matemaattinen laskutoimitus (vähentää maailman ikä 5509 vuonna 1 AD ja ottaa lisäksi huomioon vuoden alkamisajankohta) ei riitä, että saadaan selville mikä kyseinen vuosi on omassa, tammikuusta alkavassa Kristuksen syntymästä lähtevässä laskutavassamme. Venäläisten kronikoiden ajanlaskemisen

tapahtunut mitenkään mairittelevissa olosuhteissa, vaan rusien Konstantinopolia vastaan suuntautuneen sotaretken ansiosta. Nestor selvittää asian seuraavasti:

Vuonna 6369 (852) indiktion 15. vuonna, kun keisari Mikaelin hallituskausi alkoi, mainittiin Rusien maa (Руска земля) ensimmäisen kerran. Tiedämme tämän siitä, että mainitun keisarin hallituskautena Rus' (Русь) tuli Keisarinkaupunkiin, kuten kreikkalaisessa aikakirjassa kirjoitetaan. Siksi aloitamme vuosilukujen mainitsemisen tästä vuodesta.²¹

Koska kronikoitsijan lähtökohta on rusien historian kuvaus ja heidän liittämisenä tunnettujen maailman kansojen joukkoon, on kronikan suuri haaste historiallisen ja maantieteellisen tiedon järjestäminen. Kronikan mielenkiinto on eri kansojen erilaisuudessa, ja niinpä se ei kerro mitään siitä, kuinka eri lähtökohdista tulevat väestöt olivat kanssakäymisessä keskisellä Dneprillä ja Mustanmeren pohjoispuoleisilla alueilla, missä maataviljelevä slaavikulttuuri sekoittui arojen nomadikulttuureiden kanssa, tai siitä miten varjagi-rusit tähän yhteisöön käytännössä liittyivät.²²

Bysanttilaisten lähteiden ensimmäinen maininta rusien Konstantinopoliin suuntautuneesta ryöstöretkestä on kuitenkin vasta vuodelta 860. Tuona vuonna tapahtumien silminnäkijänä Konstantinopolissa ollut patriarkka Fotios viittasi näihin historiallisiin vaiheisiin kahdessa saarnassaan, joissa hän suhtautuu ruseihin halveksuvasti pitäen heitä barbaareina ja raakalaisina.²³

määrittämisestä on tehnyt mittavan tutkimuksen N. G. Berezkhov, *Hronologija russkogo letopisanija*, Izdatel'stvo akademii nauk SSSR: Moskva 1963.

²¹ PVL, 12.

²² Ks. Petruhin & Raevskij 1998, 231–235.

²³ Fotioksen saarnat saatiin laajamittaisesti historiantutkijoiden käyttöön vasta 1800-luvulla, teoksessa Augustus Nauck, toim., *Lexicon Vindobonense*, Eggers et socii: Petropoli 1867, 201–232. Ks. myös *Fragmenta historicum Graecorum V, Pars prior*, toim. Charles Müller, Didot, Firmin: Paris 1870, 186; E. Lovjagin, *Izbrannyja mesta iz gretsheskih pisanij sjatyh otsev tsherkvi do IX-go veka*, Sankt Peterburg 1884–85. Fotios mainitsee rusit myös vuodelle 867 päivätyssä kiertokirjeessään itäisille piispanistuimille. Kirjeessä hän mainitsee rusien hyväksyneen alueelleen tulevan piispanistuimen. Tästä varhaisesta piispan istuimesta ei ole mitään muita lähteitä, ja on mahdollista, ettei Rusin kristillistymisen kirkollinen juurruttaminen vielä tässä vaiheessa edennyt Fotioksen toiveikkaita suunnitelmia pidemmälle. Fotioksen kirje löytyy teoksesta B. Laourdas et L. G. Westerink, toim., *Photii patriarchae Constantinopolitani Epistulae et amphilocia. Vol. I, Epistularum pars prim* (Bibliotheca scriptorium Graecorum et Romanorum Teubneriana), Teubner: Leipzig 1983, 39–53. Rusin kristillistymisen varhaisista vaiheista ks. esim. Andrzej Poppe, 'The christianization and ecclesiastical structure of Kievan Rus' to 1300', *Harvard Ukrainian Studies* 21 (1997), 311–392, erityisesti 312. Artikkelin on julkaistu myös teoksessa Poppe 2007.

Fotios liitti termin $P\omega\zeta$ pohjoisesta tulleisiin outoihin kansoihin.²⁴ Nimi $P\omega\zeta$ tunnettiin entuudestaan Bysantissa raamatullisista yhteyksistä. Kreikankielisen raamatunkäännöksen Septuagintan mukaan Hesekielin kirjan profetia sisälsi ennustuksen (Hesekiel 38: 2–3), jonka mukaan Israelin kansa saisi syntiensä vuoksi kärsiä pakanakansojen hyökkäyksistä:

Ihmislapsi, käännä kasvosi kohti Gogia Maagogin maassa, Roosin, Meseikin ja Tuubalin ruhtinasta, ja ennusta häntä vastaan ja sano: Näin sanoo Herra, Herra: Katso minä käyn sinun kimppuusi, Gog, sinä Roosin, Meseikin ja Tuubalin ruhtinas.

Lisäksi Hesekielin ennustus (39: 1–2) viittasi selkeästi Roosin ruhtinaan joukkojen tulevan pohjoisesta:

Ja sinä ihmislapsi, ennusta Gogia vastaan ja sano: Näin sanoo Herra, Herra: Katso, minä tulen sinun tykösi, Gog, sinä Roosin, Meseikin ja Tuubalin ruhtinas. Minä kuljetan sinua, talutan sinua, nostatan sinut pohjan periltä ja annan sinun hyökätä Israelin vuorille.²⁵

Fotioksen kommentti on merkittävä, koska hän liittää eskatologisia ulottuvuuksia rusien Konstantinopolin vastaiseen yllättävään. Vaikka eskatologiset uskomukset näyttelivät suurta roolia Bysantin varhaisimmissa Rus-maininnoissa, oli todelliset rusit sijoitettava konkreettiseen reaali maailmaan. Niinpä he olivat sekä Fotioksen että noin vuosisata myöhemmin kirjoittaneen Leon Diakonoksen mukaan tauroskyyttejä, Mustameren pohjoispuolella asuvaa barbaarikansaa.²⁶ Fotios kertoo, että tämä Rusin kansa oli vähäpätöinen ja orjiin rinnastettava tuntematon kansa,

²⁴ Ks. Petruhin & Raevskij 1998, 267–268.

²⁵ Tästä ja edellisestä lainauksesta ks. A. Florovskij, "Knjaz' Rosh' " u proroka Iezekiilja (gl. 38–39)', teoksessa *Sbornik' v' tshest' na Vasil' N. Zlatarski po slutshaj na 30-godishnata mu nautshna i profesorska dejnost'*, Sofia 1926, 505–520. Heparankielisen alkutekstin kreikkalainen Septuagintakäännös on tältä kohtaa hieman kiistanalainen, eikä mm. Hieronymuksen latinankielisessä Vulgata-käännöksessä Hesekielin profetian kyseisessä kohdassa Rosh (Roos)-nimeä mainittu lainkaan. On tulkinnanvaraista, voidaanko sanan Rosh katsoa viittaavan paikannimeen, vai onko se ruhtinaan ylipäällikkyyteen liittyvä määre. Joka tapauksessa Hesekielin profetia ruokkii vielä tänäkin päivänä maailmanlopun visioita, joissa Venäjän nykypolitiikka ja Israelin asema Lähi-Idässä on kytketty tosiinsa maailmanlopun sodan aloittavana ruutitynnyrinä. Ks. esim. Berner, Douglas, *The Silence is Broken! God Hooks Ezekiel's Gog and Magog*, Lulu.com: sine loco 2006, 7–13.

²⁶ Petruhin 2000, 94–99. Myös Konstantinos II Porfyrogenetos (908–959) viittasi pojalleen Romanos II:lle kirjoittamassaan ohjekirjassa, "De administrando imperio", Mustanmeren pohjoispuolisiin kansoihin skyytteinä. Näihin pohjosiin skyyttikansoihin hän luki mm. rusit, kasaarit ja torkit, Ks. G. G. Litavrin & A.P. Novosel'tseva toim., *Konstantin Bagrjanorodnyj: Ob upravlenii imperiej. Tekst, perevod, kommentarij*, "Nauka": Moskva 1989, 54.

joka sai nimensä vasta Bysanttia vastaan suuntautuneen sotaretken aikana. Fotioksen mukaan tämä oli barbaarinen, vaeltava ja aseistaan ylpeilevä kansa.²⁷

Niinpä koko *Nestorin kronikan* lähtöajatus kietoutui Rus-nimen ympärille. Kronikan tarkoitus oli osoittaa, kuinka pohjoisten varjagien tullessa poljaanien, itäisten Kiovan seudulla asuvien slaavien, maille syntyi uusi kansa nimeltä Rus, ja kronikka kertoo näiden uusien ihmisten, tämän uuden kansan, ja uuden valtion syntyhistorian.

Nestorin kronikan antamat vuosiluvut Rusin varhaisimmista Bysanttia vastaan suunnatuista sotaretkistä eivät vastaa bysanttilaisten lähteiden tietoja, sillä niistä tunnetaan vain vuoden 860 hyökkäys. Nestorin kronikka sen sijaan puhuu kahdesta Konstantinopolia vastaan tehdystä retkestä, joista toinen on edellä mainitun mukaisesti sijoitettu vuodelle 852, ja toinen vuodelle 866. Jälkimmäinen, kronikan mukaan varjagipäälliköiden Askoldin ja Dirin johdolla tehty sotaretki on juuri se, joka on kronikassa annetun kuvauksen perusteella yhdistetty Fotioksen kuvaamiin tapahtumiin. Tässä jälkimmäisessä, vuoden 866 selkkauksessa rusien Konstantinopolille aiheuttama uhka laukesi Blakhernan kirkon Jumalanäidin ihmeen avulla, kun kallis reliikki, Neitsyt Marian viitta kastettiin Konstantinopolin edustalla mereen. Kiovassa ja muualla Rusien maalla myöhemmin erittäin suosituksi tulleen ihmekertomuksen mukaan Jumalanäiti pelasti kaupungin, ja kertomus liitettiin myös Nestorin kronikkaan.²⁸

Vasta ensimmäisen Konstantinopolin sotaretken kuvauksen jälkeen kronikoitsija alkaa selvittää keitä ovat rusit, ja kuinka he liittyvät slaavien historiaan. Kronikan perusteella hahmottuu näkemys, jonka mukaan varjagit ovat skandinaaveja laajemmassa merkityksessä kuin rusit. Onkin oletettu, että varjagilla tarkoitettiin 1000-luvulla ennen kaikkea palkkasoturia, joka oli vannonut uskollisuuden valan ruhtinaalle. Erotukseksi näistä rusit taas olivat ruhtinaan henkilökohtaisen seurueen,

²⁷ Ks. M. Ja. Sjuzymov, 'K voprosu o proishozhdenij slova Ρως,, Ρωσία, Rossija.' *Vestnik drevnej istorii* 2 (1940), 122–123. Fotioksen viittaus orjiin rinnastettavasta kansasta on myös suuri loukkaus kristillisen historiografian mittapuussa. Jo varhain Aabrahamin kaksi poikaa, orjavaimosta Haagarista syntynyt Ismael ja laillisesta Saara-vaimosta syntynyt Iisak muodostuivat maailman kansojen historioissa tärkeiksi myöhempien kansojen allegorioiksi. Kristityt, rusilaiset mukaan lukien, pitivät itseään Iisakin perillisinä, ja orjavaimosta syntynyt Ismael edusti juutalaisia ja pakanakansoja. Ks. S. Ja. Senderovitsh, 'Metod Shahmatova, rannee letopisanie i problema natshala russkoj istoriografii', teoksessa *Iz istorii russkoj kul'tury. Tom I. Drevnjaja Rus'* (Jazyk. Semiotika. Kul'tura), Jazyki russkoj kul'tury: Moskva 2000, 461–499, tässä 492.

²⁸ Ks. PVL, 13.

druzhinan jäseniä.²⁹ Vasta Konstantinopoliin suuntautuneen ensimmäisen sotaretken jälkeen seuraa kronikan kuuluisa kertomus siitä, kuinka slaavit kutsuivat varjagit meren takaa saattamaan maansa järjestykseen. Sitten kronikka kertoo, kuinka ryhmä varjageja tuli meren takaa, ja kuinka he ottivat Novgorodiin tullessaan mukaansa koko Rusin.³⁰ Vasta tämän kertomuksen jälkeen seurasi Askoldin ja Dirin johtama sotaretki Konstantinopoliin, johon patriarkka Fotioskin viittasi.

Vaikka *Nestorin kronikka* kertoo Askoldin ja Dirin retkelle osallistuneen ruseja, on silmiinpistävä, että kun he hallitsivat Kioassa, hallitsivat he poljaaneja, eikä heidän maansa ollut mikään Rusien maa, *Russkaja zemlja*. Kiovasta tuli Rusien maa vasta kun Novgorodin maille saapuneiden rusien johtajan Rurikin poika Igor (Ingvar), yhdessä kasvattisänsä Olegin (Helgi) kanssa saapui kaupunkiin vuonna 882.³¹ Oleg tapatti Askoldin ja Dirin, ja ryhtyi itse hallitsemaan Kiovaa:

Oleg sanoi: "Tulkoon siitä rusilaisten kaupunkien äiti." («*Се быду мати градомъ русьскимъ.*») Ja hänellä oli mukanaan varjageja, slaaveja ja muita, joita nimitettiin ruseiksi. Tuo Oleg ryhtyi perustamaan kaupunkeja ja määräsi slaaveille, krivitsheille ja merjalaisille veron ja sääti, että Novgorodin on maksettava veroa varjageille kolmesataa grivnaa vuodessa jotta rauha säilyisi, ja novgorodilaiset maksoivatkin sitä varjageille aina Jaroslavin kuolemaan saakka.³²

Edellä oleva kertoo siitä, kuinka Nestor tahtoo vakuuttaa lukijansa ensinnäkin siitä, että rusit olivat muista varjageista erikseen mainittava ryhmä, ja toisekseen siitä, että rusit tulivat Kiovaan vasta Rurikin dynastian myötä. Olegin julistus tukee oletusta, että rusit olivat hallitsevan eliitin sisäpiiriin kuuluva ryhmä. Kyseinen annaali kertoo myös siitä, kuinka Novgorodin slaavit olivat alisteisia kaupunkia hallitsevaan skandinaaviväestöön nähden.

Kronikka pyrkii selventämään rusien ja slaavien suhdetta seuraavasti:

²⁹ Petruhin & Raevskij 1998, 252.

³⁰ Arkeologisen aineiston pohjalta näyttää siltä, että skandinaavit perustivat kauppapaikkansa aluksi Laatokan lähelle Olhava-joen suualueelle Staraja Ladogaan 700-luvun loppupuolella ja hiukan myöhemmin Novgorodia edeltäneeseen vanhempaan kauppapaikkaan Gorodishtsheen. Nestorin kronikka ei myöhemmästä kiovalaisesta näkökulmastaan johtuen ole säilyttänyt historiallisia tietoja näistä ajoista.

³¹ PVL, 14.

³² PVL, 14.

Slaavien kieli ja rusien kieli ovat yksi ja sama kieli, vaikka rusit saivatkin nimensä varjageilta, mutta sitä ennen he olivat slaaveja, ja vaikka he nimittävätkin itseään poljaaneiksi, he puhuvat slaavin kieltä. Poljaaneiksi he nimittävät itseään, koska asuvat poljeilla (avoimilla paikoilla, pelloilla), mutta kieli jota he puhuvat, on kaikille yhteinen slaavin kieli.³³

Passus on merkittävä, koska siitä käy ilmi se prosessi, jonka kautta Kiovan alueen slaaviväestö "rusilaistui". Kronikan kirjoittaja identifioi myös itsensä rusilaiseksi, puhuessaan siitä, miten apostoli Paavali opetti slaavinkielisiä kansoja (joihin Rus niin ikään lukeutui) käyttäen termiä "me rusit".³⁴ Tätä ennen hän käytti rus-termiä selkeästi vain niistä varjageista, jotka Skandinaviasta olivat slaavien sekaan saapuneet.

Kuvatessaan ruhtinas Olegin suurta sotalaivuetta Bysanttiin vuonna 907, kertoo kronikoitsija seikkaperäisesti, mitä kaikkia kansallisuuksia matkaan osallistui:

Oleg lähti sotaretkelle kreikkalaisia vastaan jätettyään Igorin Kiovaan. Hän otti mukaansa suuren joukon varjageja, slaaveja, tshuudeja, krivitsheja, merjalaisia, drevljaaneja, radimitsheja, poljaaneja, severjaaneja, vjatitsheja, horvaatteja, dulebeja ja tivertsejä, jotka tunnettiin nimellä tolmatshit; näitä kaikkia kreikkalaiset nimittävät Suur-Skyytiksi (*Беликая Скуфь*). Kaikkine näine joukkoineen Oleg siis lähti liikkeelle sekä ratsain että sotalaivoilla, ja sotalaivoja oli yhteensä kaksituhatta.³⁵

Kronikan kuvaama Rusien maa ei ole kansallisesti yhtenäinen, vaan se on eri nimillä kutsuttavien ihmisryhmien täplittämä. Silloinkin kun kysymys on slaavikansasta, jotka kaikki puhuvat keskenään samaa kieltä, kronikoitsija nimeää heidän heimotaustansa. Tätä nimeämistä kronikoitsija pitää tärkeänä. Nestorin kronikan suuri esikuva, Georgios Hamartolos aloitti oman kronikkansa lyhyellä kertomuksella maailman luomisesta, jossa

³³ PVL, 16. Marja-Leena Jaakkola käytti omassa käännöksessään sanan kieli tilalla sanaa "kansaa". Mielestäni kronikoitsija tässä puhuu kuitenkin nimenomaan kielen, ja ennen kaikkea kirjakielen tärkeydestä. Sana *jazyk* kuvaa ensimmäisessä merkityksessään konkreettisesti kieltä, ja vasta toisarvoisesti (tästä johdettuna) joissakin yhteyksissä kansaa. Ks. Jaakkolan käännös *Nestorin kronikka*, 23. Jaakkola on käyttänyt käännöksensä pohjalla Lihatsevin käännöstä, jossa Lihatshev on paikoitellen on kääntänyt sanan *jazyk* sanalla *narod*. Ks. Lihatshevin käännös, PVL, 152.

³⁴ PVL, 16.: "Тѣм же и словеньску языку учитель есть Павель, от него же языка и мы есмо Русь, тѣм же и нам Руси учитель есть Павель..."

³⁵ PVL, 16.

keskeiseksi tekijäksi nousi se, kuinka Aatami antoi kaikelle luodulle nimet, ja kuinka Aatami ja Eeva itse saivat enkeliltä nimet.³⁶ Tätä taustaa vastaan myös kansojen – ja Vanhan Testamentin Babylonin kansojen hajaannuskertomuksen mukaisesti kielten – nimeämisen merkitys on suuri.

Onkin mielenkiintoista tarkastella, kuinka keskeisiä nimenomaan rusien Konstantinopoliin suunnatut sotaretket ovat rusien identiteetin hahmottamisessa. Olegin sotaretkikuvauksessa mainitaan retkelle osallistuneen bysanttilaisissa lähteissä tunnettu Suur-Skyytin kansa. Olegin retkien jälkeen *Nestorin kronikka* kertoo kahdesta Igorin retkestä Konstantinopolia vastaan, kuvaten hänen joukkojensa koostuvan monista eri kansoista, joista hän erikseen nimeää rusit, varjaagit, (Novgorodin) slaavit, krivitshit, poljaanit, sekä mukaan palkatut petshenegit.³⁷

Barbaarit Rooman rajoilla – muukalaisuuden kuvauksen traditiot

Rusit liittyivät siis tunnetun maailman kuvauksiin aluksi sitä uhkaavina barbaareina. Antiikin historiantekijöiden pohjasi retoriikkansa vahvoihin stereotyyppioihin puhuen roomalaisen maailman ulkopuolella olevista kansoista likaisina barbaareina, joiden habitus oli enemmän villieläimen kuin ihmisen. Mustanmeren pohjoispuolella asuva kansa, joka klassisessa kreikkalais-roomalaisessa historiantekijöiden kuvauksessa mainittiin skyytteinä, menetti poliittisen merkittävyytensä ja sekoittui todennäköisesti muihin alueen heimoihin viimeisellä vuosisadalla ennen Kristusta. Itäroomalaiset jatkoivat kuitenkin termin käyttöä ja puhuivat barbaarisista germaaneista ja heidän liittolaisistaan käyttäen skyytti nimitystä. Skyytti-termillä viitattiin myös hunneihin, jotka 300-luvulla aikaansaivat germaaniheimojen liikkeellelähden Rooman Tonavan rajaa (*limes*) vastaan.³⁸ Tämä tapa nimetä skyyteiksi kaikki Mustanmeren ja Tonavan pohjoispuolella liikkuvat nomadikansat pohjautui kreikkalaiseen antiikin historiantekijä Herodotokseen, joka antoi omassa *Historiassaan* laajan ja seikkaperäisen kuvauksen skyyteistä ja määritteli suhteellisen tarkoin missä heidän maansa sijaitsi.³⁹

³⁶ *Hronika Georgija Amartola*, 31.

³⁷ PVL, 22–23.

³⁸ Ks. esim. Zosimos, *Historia Nova*, 1.23, 1.28. Zosimos (490-luku–518) oli bysanttilainen historiantekijä, joka on jättänyt jälkeensä harvinaisen, vanhan valtionuskonnon kannattajan näkökulmasta kirjoitetun Rooman historian. Zosimos kirjoitti päinvastaisesta näkökulmasta kuin esikuvansa Polybios, joka kuvasi Rooman suuruuteen johtaneita tekijöitä. Zosimos puolestaan valotti sen romahtamiseen vaikuttaneita tekijöitä. Zosimoksen työ pohjautuu hyvin pitkälle häntä edeltäneiden Deksiippioksen, Eunapioksen ja Olympiodoroksen töihin, joita hän paikoin laajasti siteeraa.

³⁹ Herodotos, 4. 2–82.

500-luvun puolivälissä Jordanes kuvasi *Geticassaan* hunneja villieläinten kaltaisina barbaareina. Noin 30 vuotta myöhemmin Johannes Efesolainen luonnehti avaareja vastaavalla tavalla pitäen heitä likaisina ja pitkähiuksisina barbaareina. Leon Diakonoksen mukaan keisari Nikeforos Fokas nimitti vihan puuskassaan bysanttilaisilta veroja vaatineita bulgaareja likaisiksi ja viheliäisiksi skyyteiksi, joiden johtaja kulki nahkavaatteissa.⁴⁰

Barbaarien luomiin uhkakuviin muodostui jo varhain oma kuvaustapansa. Syntyi myyttiseksi nousut Rooman tuhon legenda, jossa hunnit demonisoitiin, ja Rooman tuhoon liitettiin eskatologisia visioita.⁴¹ Hadrianopoliksen taistelussa 9. elokuuta 387 Italian niemimaalle tunkeutunut goottiarmeija voitti Länsi-Rooman keisarin armeijan. Tämä taistelu, jossa keisari Valens sai surmansa, johti ennennäkemättömään apokalyptisen kirjoitteluun, jossa viimeisen keisarin rooli tuli varsinkin seuraavina vuosisatoina olemaan keskeisellä sijalla.⁴²

Kirkkoisä Ambrosius kirjoitti Hadrianopoliksen taistelun jälkeen, että maailman loppu oli käsillä, ja yhdisti goottien nimen raamatulliseen Gogiin.⁴³ Roomalaisarmeijan tappion jälkeiset eskatologiset kirjoitukset ruokkivat itseään ennen kaikkea Hesekielin lopunajan profetioilla (Hesekiel 38:1–39:20), joissa Gog ja Maagog tulivat tuhoten ja ryöstäen pohjoisesta. Myös *Talmudissa*, juutalaisten *Tooran* selitysteoksessa, gootit edustivat Gogin kansaa, ja Maagogin kansa oli valkoisten hunnien valtakunta.⁴⁴ Patriarkka

⁴⁰ Jordanes, *Getica* 24.121, englanniksi toimitettu teoksessa Ch. C. Mierow, toim., *The Gothic History of Jordanes in English Version*, Princeton University Press: Princeton 1915, 85; John of Ephesus, *Ecclesiastical History* 6.45; käänös englanniksi teoksessa E. W. Brooks, toim., *Iohannis Ephesini Historiae ecclesiasticae pars tertia*. Peeters: Paris 1938, 258; Leon Diakonos, *Historia*, 4.5.

⁴¹ Jo Ammianus Marcellinus (330–400 AD) kirjoitti hunnien Rooman valtakunnalle kohtalokkaaksi käyneestä historiallisesta merkityksestä. Hunnien aiheuttama goottien liikkeellelähtö Rooman rajoja vastaan katsottiin myöhäisroomalaisessa historiankirjoituksessa Rooman "tuhon" aiheuttajaksi. Koska gootit olivat areieolaisia, katsottiin hunnien alun perin heihin kohdistuneen hyökkäyksen olleen Jumalan rangaistus näille harhaoppisille. Ammianusta lainannut Orosius tiesi, että hunnien suku oli suljettu läpipääsemättömien vuorten taakse, josta he rynnistivät goottien kimppuun. Ks. esim. Otto Maenchen-Helfen, *The World of the Huns. Studies in Their History and Culture*. Edited by Max Knight. University of California Press, Berkeley 1973, 1–2.

⁴² Maenchen-Helfen 1973, 1–2; Bernard McGinn, *Visions of the End. Apocalyptic Traditions in the Middle Ages*. Columbia University Press: New York 1979, 43–44.

⁴³ Ambrosius, *Expositio evangelii secundum Lucam* X 10–14, teoksessa *Sancti Ambrosii opera*, (Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 32) Hoelder, Pichler, Tempsky: Wien 1897, 458; Ambrosius, *De fide* II teoksessa *Sancti Ambrosii opera*, (Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 73), Hoelder, Pichler, Tempsky: Wien 1955, 16.

⁴⁴ Maenchen-Helfen 1973, 4, joka viittaa O. Kliman, ilman otsikkoa annettuun artikkeliin julkaisussa *Archiv Orientalni* 24 (1956), 596–597. Kirkkoisä Augustinus puolestaan piti humpuukina elinaikanaan vallalla olleita lopunajan ennustuksia ja lopunajan ruhtinaiden Gogiin ja Maagogiin nimien rinnastamista gootteihin ja Massa-gootteihin. Augustinus, *De civitate Dei* XX, 11. Augustinuksen myötä vahvistui teoria, jonka mukaan kanonisia apokalyptisiä tekstejä ei voitu pitää oman ajan maallisten katastrofien selittäjinä. Augustinuksen mukaan niissä heijastui pikemminkin ikiaikainen hyvän ja pahan välinen

Fotioksen kirjoitukset heijastavat juuri kyseisiä käsityksiä sen myöhemmissä bysanttilaisissa muodoissaan.

Jos goottien aiheuttama paniikki oli laajalle levinnyttä roomalaisessa maailmassa, niin hunnien hyökkäys Bysanttia vastaan vuonna 395 aiheutti vastaavan kaltaisen reaktion myös kreikkalaisessa maailmassa. Jo Flavius Josephus (37/38–100 AD) oli yhdistänyt Aleksanteri Suuren rautaportin taakse lukitsemat kansat hunneihin, ja tämä tieto välittyi muun muassa kirkkoisä Hieronymukselle.⁴⁵ Orosiuksen ja Isidoruksen välittämänä tieto välittyi eteenpäin varhaiskeskiaikaiseen maailmaan, joka oppi myös tuntemaan legendat, jotka olivat syntyneet kaoottisessa tilanteessa, kun sivistynyt Rooma ei tiennyt mitä odottaa sen rauhaa uhkaavalta barbaarimaailmalta.⁴⁶

Vaikka pahimmat maailmanlopun kauhuskenaariot hälvivät vuoden 400 jälkeen, jäivät legendat elämään. Latalaiset auktorit puhuivat usein hunneista, mutta Bysantissa kirjoittajat käyttivät mielellään vanhojen kreikkalaisauktoreiden käyttämiä nimiä, skyytit, massagootit ja kimmerialaiset. Varsinkin skyytti-nimitys oli laajasti pohjoisista barbaareista käytetty nimitys, olivat he sitten nomadeja tai maanviljelijöitä, germaaneja tai iranilaisia kansoja. Näin tehdessään bysanttilaiset historioitsijat kunnioittivat edeltäneitä auktoireitaan uskoen ettei ollut olemassa sellaista kansaa, joita heidän viisaat tietolähteensä eivät ammoisina aikoina olisi tunteneet. Barbaari oli barbaari, oli hän sitten vanha tai uusi, ja hänen samanlaisena esittämisenä ajoi takaa tiettyä turvalliseksi koettua vihollisen kuvaa. Näin Herodotoksen skyyttikuvaukset villeinä vaeltavista barbaareista tarjosivat käyttökelpoisen kuvan, joka oli helposti omaksuttavissa, vaikka kansat vaihtuivat ja vuosisadat vierivät.⁴⁷

Antiikin historioitsijoiden stereotyyppiset kuvaukset barbaarikansoista eivät kuitenkaan aina tehneet oikeutta todellisuudelle. Rooman armeija käytti barbaareja omien joukkojensa tukena, ja sillä oli varsin toimiva klientti-järjestelmä, jossa rajaseuduille sijoitetut joukot olivat yhteistyössä yksittäisten barbaaripäälliköiden kanssa.⁴⁸ Itä-Rooman keisarit jatkoivat klienttijärjestelmän käyttöä osana keisarikunnan rajojen

taistelu. Lopun ajan tuloa ei siis voitu konkreettisesti laskea apokalyptisista kirjoituksista. Kuitenkin Augustinus pitäytyi teoriassa maailman eri aikakausista. Ks. McGinn 1979, 26–27

⁴⁵ Ks. Josephus, *Bello Judaico* VII, 7, 4 & AJ I, 6, 123; Hieronymus, Ep. LXXVII, 8–9.

⁴⁶ Maenchen-Helfen 1973, 4–5.

⁴⁷ Maenchen-Helfen 1973, 6–14.

⁴⁸ Sebastian Brather, 'Acculturation and ethnogenesis along the frontier: Rome and the ancient Germans in archaeological perspective' teoksessa Florin Curta, toim., *Borders, Barriers, and Ethnogenesis. Frontiers in Late Antiquity and the Middle Ages*, (Studies in the Early Middle Ages 12.) Brepols: Turnhout 2005, 150–151.

puolustusjärjestelmää. Tällä tavoin myös pakanallinen Bulgaria otettiin Bysantin *oikoumeneen*, ja Bulgaria omaksui kristinuskon vuonna 864.⁴⁹

Bulgaarien jälkeen Mustanmeren pohjoispuolisia aroja hallitsivat kasaarit, jotka vastaavalla periaatteella integroitiin Bysantin *oikoumenen* rajojen puolustamiseen. Kasaarien valvoma järjestys rauhoitti Bysantin rajoja pohjoisesta, ja mikä tärkeintä, loi suotuisat olosuhteet kaupankäyntiin, mikä oli elintärkeää ennen kaikkea Konstantinopolin elintarvikkeiden saannin kannalta.⁵⁰ Kasaarit olivat toisaalta myös hyviä liittolaisia islamilaisen arabiuhan torjumisessa. Tässä olojen rauhoittamisessa ja arabivaikutusvallan leviämisen estämisessä kasaarivaltakunta onnistui loistavasti, aina siihen saakka kun pohjoisesta Bysantin kauppateille tulleet varjagi-rusit kukistivat sen.⁵¹

Tähän valtasuhteiden verkostoon liittyivät siis myös skandinaavista alkuperää olevat varjagi-rusit, jotka laskeutuivat Volgan latvoilta ja Novgorodin seudulta keskiselle Dneprille 700–800-luvulla.⁵² Kaupan myötä ihmiset kohtasivat; syntyi kontakteja ja kanssakäymistä. Myöhäisantiikin ja varhaiskeskiajan lähteiden perusteella ei ole helppoa hahmottaa itäisen Keski-Euroopan kansojen kehityshistoriaa, sillä ei voida olla täysin varmoja siitä, minkä ryhmän ihmisiä eri nimillä tarkoitettiin tai käyttivätkö kaikki auktorit samoja termejä.⁵³ Kansainvaellusajan lähteissä mainitut kansat,

⁴⁹ Bulgarian kreikkalaisvaikutus jäi sangen pinnalliseksi, vaikka entiset paimentolais-kaanit jäljittelivät siitä lähtien Bysantin keisariutta. Bulgaarien alun perin käyttämä turkkilaiskielikin vaihtui slaavinkieleen, josta tuli Bulgaarivaltion virallinen kieli jo vuonna 893. Vaselina Vachkova, 'Danube Bulgaria and Khazaria as parts of the Byzantine Oikoumene', teoksessa Florin Curta & Roman Kovalev, toim., *The Other Europe in the Middle Ages. Avars, Bulgars, Khazars and Cumans*, (East Central Europe and Eastern Europe in the Middle Ages 2.) Brill: Leiden 2008, 350–351, tässä 358.

⁵⁰ Ks. Jan Olof Rosenquist, *Bysantinsk litteratur: från 500-talet till Konstantinopels fall 1453*, Norma: Malmö 2003, 53.

⁵¹ Kasaarien valtakunta oli laajan kaupankäynnin varaan rakennettu organisaatio, joka on jättänyt jälkeensä erittäin vähän kiinteitä muistomerkkejä tai kirjallisia lähteitä itsestään. Se näyttäisi olleen moniarvoinen yhteiskunta, johon kuului juutalaisia, kristittyjä, muslimeja sekä "pakanauskontojen" edustajia. Vaikka kasaarivaltakunnan eliitti omaksui juutalaisen uskon 800-luvulla, sen tavat pysyivät turkkilais-nomadien tapoina. Kasaarien roolista pohjoisen olojen vakauttajana kertoo paljon se, että Bysantin keisareista sekä Justinianus II että Leo III ottivat itselleen kasaarivaimon. Vachkova 2008, 352–358.

⁵² Ks. esim. Simon Franklin & Jonathan Shepard, *The Emergence of Rus 750–1200*, (Longman history of Russia), Longman: London 1996, 10–28.

⁵³ Roomalaiset ottivat germaaneilta käyttöönsä Vislajojen suulla asuvista slaaveista nimityksen "vendit". Itäisiä slaaveja puolestaan nimitettiin "anteiksi". Jordanes puhui myös "sklaveineista", jotka asuivat Tonavasta pohjoiseen ja koilliseen. Tällä nimellä slaavit tulivat tunnetuksi 500-luvulla Bysantissa asetuttuaan Tonavalle. Roomalainen maailma tarvitsi sekä orjia että sotilaita, ja näitä saatiin niin kelttien, germaaniin kuin slaavien keskuudesta. Iranilaisten arokansojen liikehdintä Mustanmeren pohjoispuolella sijaitsevaa aroa pitkin johti toisaalla paitsi edellä mainittujen kansojen slaavilaistumiseen, myös slaavilaiskieltä puhuvien kansojen levittäytymiseen kohti itää. Vanha slaavien alkukotiteoria, ks. Iwo Cyprian Pogonowski, *Poland. A Historical Atlas*, revised ed.. Hippocrene Book 1988, 223; Petruhin & Raevskij 1998, 148. Uusimman näkemyksen mukaan on turha koettaa rakentaa slaavien etnistä alkukotia,

gentes, eivät myöskään olleet *biologisesti*, rodullisesti järjestäytyneitä populaatioita, vaan heitä yhdisti pikemminkin poliittinen sopimus ja kulttuurinen yhteys.⁵⁴

Slaavilaista kieltä puhuva väestö muodosti sekakulttuurin iranilaisperäisten avaarien vallan aikoihin 560-luvulta lähtien. Aroja ja Karpaatteja hallinnut nomadi-imperiumi hyödynsi slaavien maataloutteen perustuvaa elinkeinoa, ja syntyi symbioosi, kulttuurien yhteensulautuminen, jota arkeologisissa löydöksissä todistavat sekä slaavien maanviljelyskulttuurin piirteet (polttohautaus, pysyvät liedelliset asumukset) että nomadikansojen materiaallinen kulttuuri (hevosten varustukset, jurtat, ruumishautaukset). Samanlainen sekakulttuuri löytyy myös keskiseltä Dnepriltä 700–800 -luvulta jKr., ajalta, jolloin karolingivaltakunta oli lyönyt avaarien vallan Karpateilla, ja kasaarien kaanikunta kantoi veroa aroalueilta. Juuri kyseinen Avaari-imperiumin aikakausi todisti slaavinkielisen väestön nopean leviämisen itää kohti 600-luvulta lähtien.⁵⁵

Slaaveja saapui laajamittaisesti Dneprin itäpuolelle vasta 700-luvulla.⁵⁶ Slaavien lisäksi kasaarien valvomalla alueella liikkui 800-luvulla unkarilaisia ja sekä turkinkielinen arokansa petshenegit. Mustanmeren pohjoispuolella oli lisäksi vanhoja kreikkalaiskolonioita, joissa asui Itä-Roman kanssa kauppaa käyvää väestöä. Hyödyntäessään Lähi-idän hopeamarkkinoille suuntautunutta kauppaa, skandinaavit asettuivat yhdeksi osatekijäksi alueella vallitsevaan monikulttuuriseen kauppajärjestelmään. Uudet tulokkaat loivat oman kauppaaorganisaationsa Dneprin varrelle Novgorod-Kiova-akselille sekä Volgan latvavesille käyttäen kasaarien luomaa kauppaa-organisaatiota hyväkseen.⁵⁷

etenkin kun myöhäisantiikin kansannimet ovat erittäin kiistanalaisia. Ks. Walter Pohl, 'A non-European empire in Central Europe: The Avars', teoksessa H.W. Goetz, I. Jarnut & W. Pohl, toim., *Regna and Gentes. The Relationship between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World*, Brill: Leiden 2003, 582–583.

⁵⁴ Hans-Werner Goetz, 'Introduction', teoksessa Goetz, Jarnut & Pohl 2003, 4–5.

⁵⁵ Petruhin & Raevskij 1998, 231–234. Esim. 500-luvun loppupuolella aroilta Karpateille tulleet avaarit yhdistivät valtansa alle germaani-, roomalais- ja slaaviväestöä. Ks. Tividar Vida, 'Conflict and coexistence: The local population of the Carpathian basin under the Avar rule (sixth to seventh century)', teoksessa Curta & Kovalev 2008, 13; Pohl 2003, 584.

⁵⁶ Franklin & Shephard 1996, 82; I.I. Ljapushkin, *Slavjane Vostotshnoj Evropy nakanune obrazovanija Drevnerusskogo gosudarstva: VII–pervaja polovina IX v.*, Nauka: Leningrad 1968, 10.

⁵⁷ Petruhin & Raevskij 1998, 217–220.

Rusin ruhtinas Svjatoslav

Nestorin kronikan mukaan kasaarien kauppamahdin murskasi lopullisesti Igorin poika, Kiovan ruhtinas Svjatoslav, joka hävitti kasaarien pääkaupungin Sarkelin (Itil) vuonna 965. Paljon on spekuloitu sillä, missä määrin Skandinaviasta tulleiden Dneprin jokivarren uusien valtioiden, rusien, kulttuuri sai vaikutteita itäisiltä arokansoilta, nimitettiin hän rusien ruhtinasta jo 800-luvulla laaditussa *St-Bertinin annaaleissa* arvonimellä "kaani".⁵⁸ Ilmeisesti ruhtinas Igorin aikana rusit alkoivat slaavilaistua kieleltään, sillä hänen pojallaan oli Rusin ruhtinaista ensimmäisenä slaavinkielinen nimi, Svjatoslav. Nestorin kronikan kuvaus antaa ymmärtää Svjatoslavin omaksuneen ratsastavilta arokansoilta uusia tapoja. Hän siirtyi kilpailemaan valtaapitävien kasaarien kanssa samoista resursseista ja samoilla eväillä. Arkeologiset tutkimukset ovat vahvistaneet, että Volgan varrella sijainnut kasaarien pääkaupunki tuhoutui juuri Svjatoslavin aikoihin perusteellisesti.⁵⁹ Tämän jälkeen Svjatoslav asetti aiemmin kasaareille veroja maksaneet kansat oman valtansa alle ja asettui oman väkensä kanssa aroimperiumin eli kaanikunnan johtoon.

Walter Pohl näkee arojen valtaa pitävien ryhmittymien vaihdoksissa tiettyjä toistuvia trendejä. Näistä oleellisimpiin kuului se, että uusi valtaapitävä joukko koostui yleensä etnisesti sekalaisesta väestöstä, joka päästyään uuden kaanikunnan eliitiksi yleensä identifioi itsensä jollain nimellä, joka kokosi uuden valtaryhmän yhteen. Tämä prosessi kulminoitui

⁵⁸ Vuonna 839 *St-Bertinin annaalit* kertoo Frankkien keisari Ludvig Hurskaan luokse Ingelheimiin saapuneesta lähetystöstä, joka kertoi olevansa Rhosien kansaa ja tulevansa Konstantinopolista. Näiden johtaja "*chacanus*" oli alun perin lähettänyt heidät Konstantinopoliin solmimaan ystävällisiä suhteita. Ludvig Hurskas, joka oli ikänsä taistellut viikinkien kanssa, suhtautui lähetystöön nyreästi, ja selvensi, että he ovat kansaa, jonka hän tuntee nimeltä "*sveoni*". Epäluuloinen Ludvig lähetti Bysantin keisari Theofilokselle kirjeen, jossa pyysi tätä varmentamaan, että nämä rhosit olivat ystävällismielisellä asialla, muussa tapauksessa hän käännyttäisi heidät takaisin Konstantinopoliin. Petruhin & Raevskij 1998, 253, 269. Sekä kyseinen *St-Bertinin annaalien* kohta että arabi Ahmad ibn Rustahin maininta rusien kaanista ovat aiheuttaneet spekulatiota siitä, pitäisikö varhaisinta Rusin valta-alueita luonnehtia kaanikunnaksi. Kaani nimitys oli käytössä vielä Kiovan metropoliitta Ilarionilla, kun hän nimitti Vladimiria kyseisellä arvonimellä. Ks. "Slovo o zakone i blagodatī Ilariona" (otryvok), teoksessa *Literatura drevnej Rusi. Hrestomatija*, Sostavitel' L.A. Dmitriev, pod redaktsiej D.S. Lihatsheva, Gumanitarnoe agentsvo "Akademitsheskij proekt": Sankt-Peterburg 1997, 42–51. Ks. Ahmad ibn Umar ibn Rustah. *al-Alaq al-nafisah: Maruf bih Ibn Rustah. Tarjamah va taliq-i Husayn Qarah'chanlu*, Amir Kabir: Tehran 1986. Toisaalta Sverdlov huomautti, että syy, miksi Ilarion nimitti ruhtinas Vladimiria, kasaarivaltakunnan hävittäneen Svjatoslavin poikaa kaaniksi, voi yhtä hyvin olla osoitus siitä, että nimityksellä haluttiin alleviivata kasaarien valtakunnan loppua, ja sen arvovallan siirtymistä Kiovan ruhtinaalle. Ks. M.B. Sverdlov, *Domongolskaja Rus'. Knjaz' i knjazheskaja vlast' na Rusi VI–pervoj treti XIII vv*, Akademitsheskij proekt: S.-Peterburg 2003, 306–307.

⁵⁹ Franklin & Shephard 1996, 143.

uuden kaanin valintaan, jonka valtaantulo merkitsi riippumattoman vallan julistusta ja useimmiten ekspansiivisen voimankäyttöpolitiikan alkua.⁶⁰

Leon Diakonos kuvaa *Historia*-teoksessaan Svjatoslavin (Leonin historiassa nimellä Sfindosthlavos) yhteyksiä bysanttilaiseen diplomatiaan tämän liikkua Tonavan eteläpuoleisilla alueilla.⁶¹ Leonin historia kertoo, kuinka keisari Nikeforos pyrki sopimukseen Svjatoslavin johtamien "tauroskyyttien" kanssa huomattuaan, ettei kyennyt vaikeapääsyisen maaston vuoksi hyökkäykseen häntä nöyryyttäneitä bulgaareja vastaan. Kiukkuinen keisari Nikeforos kutsuu röyhkeitä bulgaareja "viheliäisiksi skyyteiksi."⁶² Skandinaavien – niin läntisten normannien kuin itäisten rusien – kanssa solmitut suulliset sopimukset olivat osa vakiintunutta käytäntöä, jossa näiden sotilaallinen voima pyrittiin saattamaan omaan käyttöön.⁶³ Tällaiset sotapäälliköiden kanssa suullisesti tehdyt sopimukset olivat vallitseva realiteetti, joka ei aina välity aikalaisstereotyyppioita tarjoilevista historiankuvauksista.

Leon Diakonoksen *Historia* edustaa vanhaa antiikin historiankirjoitustraditiota, korostaen historiankirjoituksessa sen yleviä totuutta tavoittelevia piirteitä, joiden avulla ihmiset voivat oppia menneisyydestä. Toisaalta sen voidaan katsoa myös edustavan tyypillistä keskiaikaista historiankirjoitusta siinä mielessä, että Leon kuvaa kuinka myös kaitselmuksella on osansa maailman historiassa. Leon kertoo alkupuheessaan, kuinka hänen elinaikansa on todistanut asioita, joiden monet ajattelivat enteilevän maailmanloppua: luonnonmullistuksia, kuten maanjäristyksiä, tuulia ja tulvia, mutta myös sotia, jotka ovat pyyhkineet tieltään kokonaisia kaupunkeja. Näistä kauhuista Leon ei halunnut omien sanojensa mukaan vaieta, vaan siltä varalta, että maailmanloppu ei aivan heti tulisikaan, hän halusi kirjata tiedot niistä myös jälkipolville opetuksiksi.⁶⁴

⁶⁰ Pohl 2003, 577.

⁶¹ Leonin *Historia* kattaa vuodet 959–976, eli Romanos II:n, Nikeforos Fokaksen ja Johannes Tzimiskesin hallitusajat. Vaikka se on selkeästi Nikeforos Fokasta ihannoiva teos, sitä pidetään korkeatasoisena historiankirjoituksena, joka kohoaa aikakauden muun, sävyltään propagandistisemmän ja katsontakannoiltaan mustavalkoisemman kirjallisuuden yläpuolelle. Rosenquist 2003, 104–105. Ks. myös S. A. Ivanov, 'Polemitsheskaja napravlennost' "istorii" L'va Diakona', *Vizantijskij vremennk* 43 (1982), 74–80.

⁶² Leon Diakonos, *Historia*, IV, 5–6.

⁶³ Ks. E. A. Mel'nikova, 'Ukroshtshenie ne ukrotimyh: Dogovory s normannami kak sposob ih integrirovaniya v inokul'turnyh obshtshestvah', *Drevnjaja Rus'. Voprosy medievistiki*. 2, Ijun' (2008), 12–26.

⁶⁴ Leon Diakonos, *Historia*, I, 1.

Leon käyttää Svjatoslavin joukoista nimeä *tauro-skyytit*, jota kansan keskuudessa nimitetään *ruseiksi*.⁶⁵ Toisissa paikoin hän käyttää heistä myös nimitystä *skyytit*. Leon kuvaa, kuinka vaaleahiuksinen ja sinisilmäinen Akhilleus kuului tähän samaan kansaan, mikä oli täysin ymmärrettävää, olivathan nämä sotaisaa, kunniastaan tarkkaa, ja Leonin käsityksen mukaan impulsiivista, nopeasti malttinsa menettävää kansaa:

Siitä, että tämä kansa on herkästi tulistuva, rohkea, sotainen ja mahtava, ja että he valtaavat kaikkien naapureidensa maat, ovat monet vakuuttuneita. Tästä puhuu myös jumalainen Hesekiel näillä sanoilla: "Katso minä johdatan sinun kimppuusi Gogin ja Maagogin, Rosin ruhtinaat."⁶⁶

Leonin Rus-skyyttikuvaus lienee pohjautunut jo klassiseen Herodotoksen skyyttikuvaukseen, joka samaten kuvasi skyytit suhteessa antiikin mytologiaan. Herodotos tosin ei puhu Akhilleuksesta, vaan mainitsee Herakleen seikkailleen autiomaassa Mustanmeren pohjoispuolella ja kohdanneen siellä ihmeellisen naisen, joka oli puoleksi käärme ja puoleksi ihminen. Herakles sai naisen kanssa kolme poikaa, joista nuorin, Scythes, osoittautui voimakkaimmaksi ja nokkelimmaksi. Hänestä polveutuvat Mustanmeren kreikkalaiskolonioissa kerrottujen tarinoiden mukaan skyyttien kuninkaat.⁶⁷

Leonin kuvauksen mukaan Svjatoslav piirtyy siis jonkinlaisena skyytin stereotyyppinä; karuna ja vaaleana Akhilleuksen jälkeläisenä. Leonin kuvauksen mukaan hän oli vaalea, harmaasilmäinen juron näköinen mies, joka saapui tapaamaan keisari Nikeforosta soutaen kevyttä skyyttialusta kuin kuka tahansa miehistön jäsen. Valkoisella vaatetuksellaan hän ei erottunut muista miehistään, vaan oli vain hieman puhtaammin pukeutunut. Hänellä oli jalokivin ja helmin koristettu koru toisessa korvassaan, muhkeat pitkät viikset, ja korkean syntyperän merkiksi hänen muutoin paljaaksi ajellun päänsä toiselle puolelle oli jätetty pitkä hiussuortuva.⁶⁸

⁶⁵ Leon Diakonos, *Historia*, IV, 6. Leonin käyttämä sana on *ῥωσ*. Kreikkalaisten vokaalien ω [ō] ja Ω [ū] joustava ja toisiaan korvaava käyttö bysanttilaisella ajalla mahdollistaa hypoteesin, että sanat *Rhōs*, *Rhōsia* lausuttiin vastaten sekä slaavilaista *Rus'*, että latinaalaista *Rusia* -termien ääntämystä. Ks. Poppe 1997, 367.

⁶⁶ Leon Diakonos, *Historia*, IX, 6.

⁶⁷ Herodotos 4. 8–10. Leon on aikakauden tapojen mukaan jäljitellyt tietoisesti klassista kirjoitustapaa muuttaessaan tuonaikaiset kansojen ja paikkojen nimet antiikin nimestöä vastaavaksi. Rosenquist 2003, 104.

⁶⁸ Leon Diakonos, *Historia*, IX, 11. Ks. Sverdllov 2003, 223.

Mitään viitteitä siitä, että Leon Diakonoksen *Historiaa* olisi käännetty slaavinkielelle, ei ole, eikä Nestorin kronikka muutenkaan mainitse Leonia nimeltä. Leonin *Historia* ei ollut laajalle levinnyttä kronikkatraditioita, vaan kuului korkeakirjallisuuteen, joka on säilynyt huomattavasti vähäisimpinä kopioina kuin laajasti levinneet ja kopioidut niin kutsutut munkkikronikat. Vaikka Leon oli Svjatoslavin Rusin retkeä kuvatessaan itse vielä nuorukainen, ja tuskin mikään silminnäkiä itse tapahtumille, hänen ajatuksensa eivät kuitenkaan tulleet tyhjästä. Hän oli keisarin palatsin virkamies, joka kulki silmät ja korvat auki. Hänen *Historiaansa* on hyvällä syyllä pidetty protestina Bysantissa kirjoitusajankohtana vallinneelle poliittiselle kaaokselle, jossa Leon ihanoi lähimenneisyyden sotilasjohtajia, jotka johtivat maata alaikäisten vallanperijöiden Basileioksen ja Konstantinoksen sijaishallitsijoina.⁶⁹ Vaikka emme voikaan olettaa, että Kiovan Luolaluostarin munkki Nestor olisi tuntenut Leon Diakonoksen *Historian*, hän on mitä ilmeisimmin ollut perillä Bysantissa vallinneista Rusiin liitetyistä stereotyyppioista.

Kuvatessaan ruhtinas Olegin retkeä Konstantinopolia vastaan vuonna 907 kronikoitsija mainitsi, kuinka kreikkalaiset lähteet puhuvat Olegin käytössä olevasta suuresta sotajoukosta nimellä Suur-Skyytti (*Великая Скыфь*).⁷⁰ Myös skandinaavien omat saagat valaisevat skyytti-teemaa, ja antavat esimerkin siitä, kuinka sekä Rusiin, että Ruotsiin liitettiin Gogin ja Maagogin nimet. Näin teki jo Adam Bremeniläinen, ja ajatusta ruokkivat vielä 1500- ja 1600-luvun ruotsalaiset historiantkirjoittajat.⁷¹

Rusien oman kirjoitetun historian asettaman identiteettiin liittyvän ongelman kannalta on tietysti äärettömän mielenkiintoista, että Bysantissa 900-luvulla pidettiin Rusien hyökkäyksiä Konstantinopolia vastaan lopunajan enteinä, joissa heidät esitettiin skyytteinä, sekä se, että Rus-nimeen yhdistettiin villedihin aron barbaarikansoihin liitetty apokalyptinen

⁶⁹ Ivanov 1982, 80; Poppe 1997, 327.

⁷⁰ PVL, 16.

⁷¹ 1200-luvun lopulla Islannissa tuntemattoman kirjoittajan laatimassa useita suullisia legendoja yhdistelevässä *Örvar-Oddr* saagassa on mielenkiintoinen maininta Rusin maasta. Saagassa kuvataan kuinka Rus on valtava maa, jossa on paljon erilaisia valtakuntia. Erään tällaisen Rusin valtakunnan, Kænugardin, ensimmäinen asukas oli kyseisen saagan mukaan Maagog, Jaafetin poika ja Nooan pojanpoika. *Örvar-Oddr*, ch. 30. Ks. esim. Paul Edwards, toim., *Arrow-Odd: a Medieval Novel*, University press of America: New York 1970. 1300-luvun Hauksbókiin sisältyvässä maantieteellisessä kuvauksessa kerrotaan puolestaan, kuinka "Magon hallitsi osia Suur-Ruotsia, ja Madia Kylfingalandia, jota me nimitämme Gardarikiksi". Hauksbókissa mainitaan myös Kænugard, jonka ensimmäinen asukas oli Maagog. Finnur Jónsson & Eiríkur Jónsson, toim., *Hauksbók. Det Konglige Nordiske Oldskrift-Selskab: Copenhagen 1892–6*, 150, 164. Samoin islantilainen versio apostoli Filippuksen elämästä kertoo, Skyyttien maasta, joka yhdistettiin Ruotsiin. Ruotsin yhdistäminen skyyttien maahan tehdään myös 1200-luvun Aleksanterin saagassa. Hermann Palsson and Paul Edwards, 'Introduction', teoksessa *Vikings in Russia: Yngvar's Saga and Eymund's Saga*, Polugon: Edinburgh 1989, 27

linkki, kun bysanttilaiset käsittivät Gogin ja Maagogin olleen nimenomaan Rusin ruhtinaita, ἀρχοντα Ῥώς.

Innokkaimmat lopunaikojen odottajat olivat saaneet pettyä moneen kertaan vuosisatojen kuluessa ja maailman vain jatkaessa olemassaoloaan, mutta 900-luvulla nämä synkät ennustukset olivat jälleen pinnalla.⁷² Leonin *Historia* kuvaa hänen aikalaistensa uskomuksia lopunajan tapahtumien yhteydestä ruseihin, jotka nimensä puolesta tutuivat erityisen hyvin sopivan tähän synkkään visioon.⁷³

Kristillisestä myöhäisantiikista lähtien lopunajan odotus muodosti eräänlaisen historiankirjoituksen käännteiskuvan. Kristikunnan laitamilla olevat pakanakansat näyttelivät tärkeää roolia apokalyptisessa kirjoitustraditiossa, ja tämä traditio levisi laajalle myös varhaisessa slaavilaisessa kirjallisessa kulttuurissa, ennen kaikkea ns. *Pseudo-Methodioksen ilmestyksen* muodossa. Tämä 600-luvulla Syyriassa kirjoitettu profetia liitettiin varhain 300-luvulla marttyyrikuoleman kokeneeseen Pataran piispa Methodiokseen. Se oli *Raamatun* Danielin kirjan ja Johanneksen Ilmestyksen ohella eräs levinneimmistä keskiaikaisista maailmanlopun profetioista, ja alun perin syyrialainen teksti käännettiin nopeasti kreikaksi, latinaksi ja slaavinkielelle.⁷⁴

Tämän tradition tunsivat myös *Nestorin kronikka* 1000-luvun jälkimmäisen puoliskon polovtsikuvauksissaan. Kuvatessaan polovtsien vuonna 1096 Kiovaan suuntautunutta hävitysretkeä, jonka yhteydessä he hävittivät myös Luolaluostaria, Nestor siteeraa sekä Aleksanteri Suuren rautaportin taakse sulkeman likaisen maailmanlopun kansan legendaa että *Pseudo-Methodioksen ilmestystä*.⁷⁵

Näin *Nestorin kronikassa* siirrettiin lopunajat profetioiden mielikuvat maailmanlopun tuhon ennustajista toisaalle: heihin viitataan jo kronikan

⁷² Paul Magdalino, 'The history of the future and its uses: prophecy, policy and propaganda', teoksessa Roderick Beaton & Charlotte Roueché, toim., *The Making of Byzantine History. Studies dedicated to Donald M. Nicol*, Variorum: Centre for Hellenic Studies, Kings College: London 1993, 3–34, tässä 25. Ks. laaja katsaus apokalyptiseen traditioon McGinn 1979.

⁷³ Nimien enteellisyys oli erittäin todellista keskiajan maailmassa, ja rusien kreikkalaiseen nimeen liitettiin myös toinen merkitys, heidän ulkoiseen olemukseensa viittaava "punertava", kuten Cremonan piispa Liuprand mainitsi: "Gens quedam est sub aquilonis parte constituta, quam a qualitate corporis Greci vocant *Rusios*, nos vero a positione loci nominamus Nordmannos." Antapodosis, V, 15, teoksessa E. Dümmler, toim., *Liuprandi episcopi Cremonensis Opera omnia*, (Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum germanicarum in usum scholarum), Hannover 1877, 107.

⁷⁴ Ks. V. M. Istrin, *Otkrovenie Mefodija Patarskogo*, Moskva 1897; Paul J. Alexander, *The Byzantine Apocalyptic Tradition*, Dorothy de F. Abrahamse ed., University of California Press: Berkeley 1985; V.V. Mil'kov, *Drevnerusskie apokrify. Pamjatniki drevnerusskoj mysli. Issledovanija i teksty, vypusk 1*, Izdatel'stvo Hristianskogo gumanitarnogo instituta: Sankt-Peterburg 1999. V.V. Mil'kov, *Osmyslenie istorii v drenej Rusi. Izdanie vtoroe, ispravlennoe i dopolnennoe*, Izdatel'stvo "Aletejja": Sankt-Peterburg 2000.

⁷⁵ PVL, 97–108.

alkulehdillä, kronikoitsijan esiteltyä lukijoille maailman eri kansat ja heidän pakanalliset tapansa. Kronikoitsija puhuu vanhasta pakanallisesta laista suhteessa uuteen, kristinuskon mukanaan tuomaan:

Niin myös oman aikamme polovtsit pitäytyvät isiensä lakeihin: he vuodattavat verta ja vielä kerskailevat sillä, heille kelpaavat raadot ja haaskat, hamsterit ja siiselit, he ottavat vaimokseen äitipuoliaan ja miniöitään, ja he noudattavat muitakin isiltä perittyjä tapoja. Mutta meillä eri maiden kristityillä, jotka uskomme Pyhään Kolminaisuuteen ja pyhään kasteeseen ja jotka saamme kuulla yhteistä Pyhää sanaa, on yksi yhteinen laki, sillä meidät on kastettu Kristuksen nimeen, ja me olemme pukeutuneet Kristuksen valkeuden varustuksiin.⁷⁶

Nestorin kronikan keskeinen lähtökohta oli osoittaa, kuinka sallimus jatkoi maailman ikää vielä niin kauan, että slaaveille, joita kreikkalaiset pitivät skyytteinä ja saastaisina maailmanlopun tuhoa ennustavina barbaareina, jäi tilaisuus päästä armon piiriin. Tämän vuoksi kronikoitsija esitteli seikkaperäisesti rusien identifiointiin liittyviä teemoja, kuten varjagien kutsumislegendan, missä Rurik väkineen tulivat "meren takaa" Novgorodiin. Nestor myös osoitti johdonmukaisesti kronikan alkulehdiltä saakka, kuinka hänen oman aikansa polovtsit ovat saastaisia, ja pitäytyvät isiensä pakanalliseen lakiin. Näin tehdessään hän loi vastapainon Bysantin vanhoille ja vääriksi osoittautuneille käsityksille, joissa rusit esiteltiin kristikunnalle tuhoa aiheuttavana pakanakansana, jonka ilmaantuminen Konstantinopolin porteille enteili maailman loppua.

Uudet ihmiset kohtaavat omat barbaarinsa

Nestorin kronikan kirjoittajalla on ollut selkeä visio Jumalan pelastussuunnitelman kulusta ja Rusin paikasta kristittyjen kansojen joukossa. Tämän vuoksi sen esittämä kertomus Rusin kääntymisestä kristinuskoon on oleellinen osa kronikan koostumusta. Kertoessaan kuinka Svjatoslavin pakanallinen poika Vladimir valitsi uskontoa, kronikka painottaa Rus-nimen ja Bysantin yhteyttä. Kronikan kuvauksessa Vladimir lähettää miehensä ottamaan selkoa maailman suurista uskonnoista, ja kun

⁷⁶ PVL, 11.

nämä saapuvat Konstantinopoliin, ilahtunut keisari lähettää patriarkalle viestin:

Rus' tuli (Придоша Русь) ottamaan selkoa uskostamme, saata siis kirkkosi ja kirkonmiehesi juhlakuntoon ja pukeudu itse juhlapukuusi, jotta he näkisivät Jumalamme kunnian...⁷⁷

Näin ollen *Nestorin kronikan* eräs huikkeimmista ja yhtenäisimmistä ajatusyhteyksistä, joka lyö leimansa koko kronikan jäsentymiseen ja konstruktion, pohjautuu Kiovassa viimeistään 1100-luvun alussa syntyneeseen teesiin, jossa Bysantin lopunajan profetiat pyrittiin osoittamaan vääriksi. Tässä kontekstissa nimi Rus, ilmestyskirjojen *Ῥώζ*, on avain koko tarinaan.

Andrzej Poppe on vakuuttavasti osoittanut, kuinka *Nestorin kronikan* kertomusta Rusin kasteesta vuonna 988 ei voida pitää kovinkaan luotettavana historiallisena lähteenä. Muista lähteistä, erityisesti arabien jättämistä kuvauksista tiedämme kuitenkin, että Kiovan Vladimir oli vallananastajia vastaan taistelevan keisari Basileios II:n tärkein liittolainen. Tämä sotilaallisen avun tarve Mustanmeren pohjoispuolen kreikkalaiskolonioiden rauhoittamiseksi oli juuri syy siihen, miksi Basileios liittoutui Kiovan ruhtinaan kanssa luvaten hänelle vastapalvelukseksi sisarensa puolisoiksi. Rusin rooli maailmanlopun kansan edustajana kuului puolestaan oleellisena osana sisällissodan aikoihin vuosina 986–989 valtaa tavoitelleiden sotapäälliköiden ja heidän kannattajiensa retoriikkaan. Bysantissa käynnissä ollut sisällissota ja valtakunnan sekava poliittinen tilanne yhdessä millenniumin lähestymisen kanssa loivat otollisen pohjan valtakunnassa vallinneille lopunajan profetioille ja niiden tulkinnoille.⁷⁸

Leon ei ollut myöskään ainoa, joka julkatoi synkkiä ja pessimistisiä tulevaisuudennäkymiä. Muun muassa runoilija Johannes Geometres kynäili sisällissodan moraalittomuuksista, siitä miten veli käy veljeään vastaan ja jalot kaupungit joutuvat nöyryyttävästi vieraiden jalkojen tallomaksi.⁷⁹ Myös Nikeforos Fokaksen hautakirjoitus sisälsi kuvauksen Rusista, jota kuvataan verenhimoiseksi skyyttiheimoksi, vieraista kansoista alhaisimmaksi, joka

⁷⁷ PVL, 49.

⁷⁸ Andrzej Poppe, 'How the conversion of Rus' was understood in the eleventh century', *Harvard Ukrainian Studies* 11 (1987), 287–302; Poppe 1989, 489–490; Poppe 1997, 311–328. Kaikki edellä mainitut artikkelit on julkaistu myös teoksessa Poppe 2007.

⁷⁹ Ks. J.A. Cramer, toim., *Anecdota graeca e codd. manuscriptis Bibliothecae regiae parisiensis* vol. 4, Typographeus Academicus: Oxford 1841, 271, 282–283, 322–325, 341–342. Poppe 1997, 328.

ryöväsi Konstantinopolia.⁸⁰ Basileios II:n hallituskauden Rusiin liittyneistä peloista kertoo myös 990-luvulla kirjoitettu Konstantinopolin nähtävyyksien opasvihkonen, jossa kuvataan Tauruksen toria (Forum Tauri) reunustanutta reliefiä, joka kuvasi "Konstantinopolin viimeisiä päiviä, kun Rus oli tuhoava sen."⁸¹ Poppen mukaan Basileios II:n Kiovan Rusin kanssa solmima liittoutumispolitiikka aiheutti aikalaisissa pitkään epäluuloa, joka löysi ilmaisukanavansa tavallisen kansan eskatologisista uskomuksista.⁸²

Nestorin kronikka ei siis valota Vladimirin ja Basileioksen suhdetta kovinkaan luotettavasti, johtuen osittain siitä, että Luolaluostarilla oli pitkäaikaiset suhteet Khersonesoksen kreikkalaispapistoon, joka ei välttämättä muistellut Basileioksen voittoon johtanutta valloitusotaa hyvällä. Toisaalta *Nestorin kronikan* pääasiallinen tarkoitus oli jossain aivan muualla kuin kuvata Bysantin sisällissodan tapahtumia 900-luvun lopulla. Kronikan tarkoitus oli kuvata Rusin uudestisyntyminen, ja tässä Khersonesoksen valloitus ja Vladimirin avioliitto keisarin sisaren kanssa toimivat kerronnallisina tukikeinoina. Kronikka kertoo, kuinka keisariveljet lähettävät barbaariruhtinaalle naitettavan kyynelehtivän Annan matkaan lohduttaen tätä seuraavasti:

"Ehkä Jumala kääntää sinun kauttasi Rusinmaan (*Рускую землю*) katumuksen tielle niin, että vapautat Kreikanmaan tästä kauhistuttavasta sodasta. Näethän kuinka paljon pahaa Rus' (*Русь*) on tehnyt kreikkalaisille. Ellet nyt lähde, niin he tekevät meille saman." Ja he melkein pakottivat hänet lähtemään.⁸³

Nestorin kronikan mukaan Annan mukanaan tuomat papit kastoivat Vladimirin Khersonesoksessa. Saatuaan kasteen Vladimir palasi kreikkalaisvaimonsa kanssa Kiovaan, jonne saavuttuaan hän heittäi vanhat epäjumalat jokeen ja kutsui kaikki kiovalaiset saamaan kasteen. Kronikoitsija kuvaa kiovalaisten kastetta juhlaivin sanankääntein. Hän kuvaa Vladimirin rukoilevan iloiten Jumalaa näin sanoen:

Kristus Jumala, joka olet luonut taivaan ja maan! Käännä katseesi näihin uusiin ihmisiin (*на новыя люди сия*), ja anna, Herra, heidän

⁸⁰ Muistokirjoitus on säilynyt Skylitzesin kronikassa. Ks. Poppe 1997, 328 ja 374, alaviite 44.

⁸¹ Ks. T. Preger, toim., *Scriptores originum Constantinopolitanarum*, vol. 2, Teubner: Leipzig 1907, 176. Poppe 1997, 328 ja 374, alaviite 45.

⁸² Poppe 1997, 328.

⁸³ PVL, 50.

oppia tuntemaan sinut, todellisen Jumalan, niin kuin kristityt maat ovat oppineet tuntemaan sinut.⁸⁴

Viimeisenä kohtana juhlallisessa kertomuksessa kiovalaisten kastamisesta kirjoittaja kertoo vielä siitä, kuinka ruhtinas Vladimir erotti äideistään lapsia, jotka pantiin opettelemaan kirjasivistystä. Kirjoittaja kuvaa, kuinka äidit tietämättömyyttään itkivät lapsiaan kuin heidät olisi raahattu kuolemaan. Hän jatkaa:

Siinä, että heidät pantiin oppimaan kirjasivistystä, toteutui ennustus, joka kuului näin: "Ja sinä päivänä kuurot kuulevat kirjan sanoja, ja mongertajien puhe käy selkeäksi." Lapset eivät aikaisemmin olleet päässeet opintielle, mutta nyt Jumala armahti heitä omasta tahdostaan ja omasta rakkaudestaan... Siunattu olkoon Herra Jeesus Kristus, joka mieltäytyi Rusin maahan ja valaisi sen pyhällä kasteella.⁸⁵

Tällä kertomuksellaan Nestor painottaa, kuinka barbaari muuttuu sivistyneeksi ja johdattaa lukijansa kronikan huippukohtaan. Painokkaasti hän saarnaa:

"Ja paholaisen muisto hävisi humisten, mutta Herra elää iankaikkisesti", laulavat rusien pojat (*от руських сынов*), vanhurskaat miehet ja uskovaiset naiset ylistystä Pyhän Kolminaisuuden kirkossa. Tämä Jumalan valitsema uusi kristikansa, joka otti kasteen ja teki parannuksen syntien anteeksi saamiseksi, kiroaa pahat henget.⁸⁶

Samalla kun paholaisen muisto hävisi humisten, rusit puhdistautuivat. Tällä puhdistautumisella he heittivät yltään viimeisetkin barbaareihin liitettävät likaiset ja iljettävät ominaisuudet. Sen jälkeen kun Vladimir oli ottanut kasteen ja Kiovan pakanallinen pantheon oli päätetty korvata kristillisellä kirkolla, rusit kuvataan uusina ihmisinä. Vladimirin kuolinvuoden 1015 teksti kertoo:

Rusilaiset ihmiset (*русьтими людьве*) kunnioittavat Vladimirin muistoa muistaessaan pyhän kasteen, veisatessaan Jumalan ylistystä rukouksin, hymnein ja psalmein, ja ylistäessään Herraansa, nuo

⁸⁴ PVL, 53.

⁸⁵ PVL, 53.

⁸⁶ PVL, 54.

Pyhän Hengen kirkastamat uudet ihmiset (*новии людѣ*), jotka odottavat toivoamme, suurta Jumalaamme ja pelastajaamme Jeesusta Kristusta, ja sitä, että hän tulee antamaan jokaiselle ansionsa mukaan osan siitä sanoinkuvaamattomasta ilosta, joka odottaa kaikkia kristittyjä.⁸⁷

Kyseinen annaali viestittää, että termi *Rus'* on muuttumassa adjektiivinomaisemmaksi termiksi *rus'tii/russkij*, ja tämä on tarkoitettu kuvaamaan kaikkia Vladimirin valtakunnan alueella kastettuja ihmisiä, huolimatta kansallisuudesta tai heimorajoista.⁸⁸ Tämän kasteen jälkeen ei enää ollut erikseen poljaaneja, krivitsejä tai Novgorodin slaaveja, jotka Nestorille edustivat pakanallista menneisyyttä. Kristinuskoon kääntyminen yhdisti Nestorin kronikassa nämä kaikki kansat, joita edelleen yhdisti myös kieli, joka oli heidän yhteinen väylänsä pyhiin kirjoituksiin.

Todennäköisesti joko vuonna 1049 tai 1050 kirjoittamassaan saarnassa "laista ja armosta" (*Slovo o zakone i blagodati*) Kiovan tuleva metropoliitta Ilarion ylisti Vladimiria, "meidän opettajaamme ja neuvojaamme", sekä hänen isäänsä ja isoisäänsä Svjatoslavia ja Igoria, Kiovan menneitä ruhtinaita:

Sillä nämä eivät suinkaan hallinneet heikossa ja mitättömässä maassa, vaan he hallitsivat Rusissa (*въ Руське*), joka tunnetaan ja jota ylistetään kaikissa maailman neljässä kolkassa.⁸⁹

Ruhtinas Vladimirin aikalaisen, syntyperäisen rusilaisen metropoliitta Ilarionin ylpeys maineikkaiden arojen vallan perillisten merkityksestä on silmännähtävää. Nestor menee omassa kudelmassaan paljon pidemmälle, eikä tyydy pelkästään Rusin poliittisen mahdin hehkuttamiseen. Hän nostaa etusijalle kristillistymisen tarinan. Nestorin luoma kehyskertomus oli maailmanhistorialliselta ja kosmologiselta painotukseltaan valtava. Se oli uudestisyntymisen tarina, jossa kuvataan hyvin konkreettisesti ja selkeällä tavalla Rusin ihmisten pakanallisen menneisyyden nahkoista kuoriutumisen, ja kristillisen, vastakääntyneen, neitseellisen puhtaan kansan synty. Tämän uudestisyntyneen kansan nimi oli Rus, jonka nimeen

⁸⁷ PVL, 58.

⁸⁸ Ks. Petruhin & Raevskij 1998, 298–314.

⁸⁹ "Slovo o zakona i blagodati" Ilariona. *Literatura Drevnej Rusi: Hrestomatija*, Sost. L.A. Dmitriev, pod. red. D.S. Lihatsheva, Akademitsjeskij proekt: Sankt-Peterburg 1997, 42–43.

liittyi monenlaisia painolasteja. Juuri näistä painolasteista Nestorin kertomus vapautti Kiovan ruhtinaalle alamaiset ihmiset.

Yhteenveto

Tässä artikkelissa on tarkasteltu pakanuuden taakseen jättäneen Rusin uuden kulttuurin tarvetta määrittää itsensä ja oma identiteettinsä, suhteensa "sivistyneeseen" ja "barbaarisen" maailmaan. Kiovalaisen kirjallisuuden mallikuvana toimineen Bysantin historiankirjoitusten ja universaalikronikoiden mukaan pakanalliset rusit kuuluivat selkeästi barbaariseen maailmanosaan. Varhaisimmat maininnat ruseista liittyivät Konstantinopolia vastaan suunnattuihin sotaretkiin, jotka aikalaiset liittivät apokalyptiseen traditioon, jossa Rooman keisarikuntaan kohdistuneet uhkakuvat demonisoivat myyttiset lopunaikoja enteilevät pohjoiset kansat. Jo klassisesta antiikista, Hererotoksen kuvauksesta saakka pohjoiset kansat oli esitetty "skyytteinä", ja Rooman valtakunnan rajojen sortuessa myöhäisantiikin aikoina nämä kansat liitettiin juutalais-kristillisen traditioon Gogin ja Maagogin kansoina.

Keskiajalle tyypillinen mielenkiinto olemassa olevien olentojen nimiin näiden ominaisuuksien selittäjinä heijastui vahvasti myös Konstantinopolissa vallinneisiin ruseihin liitettyihin uskomuksiin. Apokalyptiseen traditioon voimallisesti vaikuttanut Hesekielin ennustus mainitsi Gogin ja Maagogin olleen Rusin ruhtinaita, joten nämä edustivat sivistyneen kristillisen maailman edustajille barbaarin arkkityypeistä viheliäisintä, koko sivistyksen tuhoavaa lajia. Vaikka Rusin 1100-luvun alun oman kirjallisuuden varhaisimpiin kuuluva tuotos, *Nestorin kronikka*, ei suoraan mainitse näitä Bysantissa ruseihin liitettyjä lopunajan käsityksiä, esitetään tässä artikkelissa, että kronikan komposition perusteella on syytä olettaa näiden käsitysten tiedostamisen toimineen perustavanlaatuisena vaikuttajana koko kronikan perustematiiikan esittämiseen.

Niinpä mielikuva saastaisesta lopunaikojen pakanakansoista siirretään muualle. Kronikassa tuodaan selkeästi esille juuri 1000-luvun loppupuolen polovtsihyökkäysten olevan *Pseudo-Methodioksen ilmestyksen* mukaisia maailmanloppua enteileviä tapahtumia. Kronikan perusajatuksen voidaan katsoa kietoutuvan historialliseen malliin, jonka mukaan kristinuskoon kääntyminen Rusin ruhtinaan johdolla pesi tämän tuoreen poliittisen yksikön vanhat barbaariuden taakat pois. Rusin ihmisistä tuli "uusia ihmisiä", ja he lopultakin edustivat sitä samaa puolta ihmiskunnasta mitä Bysantin keisarikuntakin, jonka apokalyptisia odotuksia Rusin

aiemmat hyökkäykset Konstantinopoliin olivat ruokkineet. Jos rusit eivät olleet maailmanlopun kansa, jonkun piti kuitenkin olla. Koko kronikan johtoajatus oli ensinnäkin osoittaa mikä oli Rusin paikka ihmiskunnan kansojen joukossa, ja toisaalta näyttää toteen, kuinka likaiset yhteiskuntarauhaa uhkaavat maailmanlopun ratsastajat tulivat sittenkin polovtsien aroilta.

Mari Isoaho, FT
Tutkijakollegium, Helsingin yliopisto
mari.isoaho[at]helsinki.fi